

VYŠEHRADSKÉ ZÁPISNÍKY
VISEGRÁDI FÜZETEK
VISEGRAD DISCUSSION PAPERS

O VZŤAHU ŠTÁTU A CIRKVÍ
- SLOBODNÁ CIRKEV V SLOBODNOM ŠTÁTE?

ÁLLAM ÉS EGYHÁZ VISZONYÁRÓL
- SZABAD EGYHÁZ A SZABAD ORSZÁGBAN?

ABOUT THE RELATIONSHIP OF STATE AND CHURCH
- FREE CHURCH IN FREE COUNTRY?

OBSAH
TARTALOM
CONTENT

Predslov	3
Slobodná cirkev v slobodnom štáte? O vzťahu štátu a cirkvi	4
Előszó	21
Szabad egyház a szabad országban? Állam és egyház viszonyáról	22
Foreword	42
Free church in a free country? About the relationship of state and church	43

P R E D S L O V

Séria diskusií „Vyšehradský salón“ sa začala v januári 2007 na základe iniciatívy Nadácie Palisády a realizovala sa v spolupráci s maďarským, českým a poľským kultúrnym inštitútom v Bratislave. Cieľom týchto „salónnych debát“ bolo vytvoriť fórum pre expertov z krajín V4 a pre laickú verejnosť, posilniť stredoeurópske vedomie a vedomie spolupatričnosti v tomto regióne.

Posledných sedemnást rokov sa vo všetkých štyroch krajinách, viac či menej úspešne, nieslo v znamení štrukturálnych zmien demokratických inštitúcií a právneho systému, v znamení hľadania a uplatnenia funkčných modelov. Nazdávali sme sa, že po sedemnástich rokoch nastal čas na chvíľu sa pozastaviť a zamyslieť sa nad tým, ako naše krajiny zvládli riešenie jednotlivých problémov, aké boli dôsledky opatrení a zákonov prijatých v deväťdesiatych rokoch, čo sa dalo, alebo malo urobiť inak, resp. ktorej z vyšehradských krajín sa podarilo v danej oblasti nájsť optimálne riešenie.

Expertov sme pozvali do diskusie na témy, ktoré sú aktuálne vo všetkých štyroch štátoch, čakajú na riešenie, prípadne sa ich riešenie síce našlo, avšak zatiaľ sa ešte neprejavili všetky jeho dopady. Účastníci diskusií v spomínanom období prijímali vo svojich krajinách dôležité rozhodnutia. Pôsobili na významných postoch, spolupodieľali sa na tvorbe právnych noriem a zákonov, poznajú pozadie minulých i súčasných rozhodnutí, ako aj argumenty pre a proti prijatým riešeniam.

Tak sa odvíjal aj scenár diskusie: Hostia v krátkosti načrtli problematiku vo svojej krajine, sumarizovali diskusiu, ktorá v ich krajine predchádzala prijatiu konkrétneho rozhodnutia, napokon sa po vzájomnom spoznaní jednotlivých riešení spoločne snažili nájsť v súčasnosti platné alternatívy, s prihliadnutím na prípadné dopady.

Pozvaných expertov sme vybrali a oslovili spoločne s partnerskými organizáciami. Moderátorov diskusií pozývali hosťiteľské inštitúcie (jeden z troch bratislavských kultúrnych inštitútov), väčšinou to boli experti Inštitútu pre verejnú otázku (IVO).

Dúfame, že Vyšehradské zápisníky, ktoré obsahujú prepisy najzaujímavejších diskusií, budú hodnotným čítaním aj pre tých, ktorí sa na našich podujatiach nemohli osobne zúčastniť. Pri redigovaní textov sme sa snažili zachovať osobitý štýl hovoreného slovného prejavu, polemiky, aby sme vernejšie zachytili atmosféru týchto stretnutí.

Končí sa teda úspešná séria diskusií, ktorá nám potvrdila, že pocit duchovnej spolupatričnosti nevytvárajú len spoločné tradície a dejiny, ale aj rovnaké spoločenské a kultúrne problémy súčasnosti.

SLOBODNÁ CIRKEV V SLOBODNOM ŠTÁTE?

O VZŤAHU ŠTÁTU A CIRKVI

18. 1. 2007

HOSTIA:

- **Péter Buda,**

odborník pre cirkevnú politiku (Maďarská republika)

- **Tamás Barabás,**

vedúci Náboženského informačného a vzdelávacieho centra (Maďarská republika).

- **Tomasz Dostatni,**

duchovný, autor odborných diel (Poľsko)

- **František Mikloško,**

poslanec NRSR za KDH (Slovenská republika)

- Moderátor: **Miroslav Kollár,** odborník pre cirkevnú politiku Inštitútu pre verejné otázky (IVO)

● Miroslav Kollár:

Hostami dnešnej diskusie v sérii podujatí Vyšehradský salón sú poslanec parlamentu František Mikloško (Slovenská republika), Tomasz Dostatni, duchovný, autor odborných publikácií (Poľská republika), Péter Buda, odborník pre cirkevnú politiku, bývalý poradca predsedu vlády (Maďarská republika), Tamás Barabás, riaditeľ Náboženského informačného a vzdelávacieho centra (Maďarská republika). Ja sa volám Miroslav Kollár, som pracovníkom Inštitútu pre verejné otázky (IVO) a odborníkom pre cirkevnú politiku.

Najprv analyzujeme vzťah štátu a cirkví po zmene režimu v štátoch V4.

● Péter Buda:

Maďarsko prijalo zákon o cirkvách, slobode viery a svedomia už v období zmeny režimu v roku 1990, ešte za čias poslednej socialistickej vlády. Zákon odzrkadľoval ústavné zásady o odluke štátu a cirkví. Maďarské zriadenie je teda postavené na oddelení štátu od cirkví, resp. na rovnoprávnosti vierovyznaní.

Zákon sa vracia k duchu posledných rokov 19. storočia, keď popredné osobnosti formujúceho sa maďarského meštianstva sformulovali zásadu, že najideálnejšie podmienky pre zdravé spolunažívanie štátu, respektíve spoločnosti a cirkvi ponúka sekulárny model, teda neutralita štátu. Tento model sprevádzalo v európskej i maďarskej histórii mnoho nedorozumení, akoby z náboženskej neutrality štátu vyplývalo akési nepriateľstvo voči veriacim. Pôvodná koncepcia tohto princípu je, samozrejme, iná, zdôrazňuje, že na základe historických ponaučení môžu ľudia rôznych vierovyznaní a názorov pokojne spolunažívať vtedy, ak bude štát neutrálny v otázkach náboženstva a svetonázoru. To však neznamená negatívny postoj štátu k hodnotám, iba jeho neutralnosť. Najväčšou hodnotou štátu je totiž jeho neutralita, štát nezaujíma postoj k otázkam svetonázoru, lebo to môže na základe skúseností z histórie viesť k vážnym problémom.

Po zmene režimu sa zrodil zákon č. 4. z roku 1990, ktorý vymedzil, že štát nesmie zasahovať do zakladania cirkví a princípy registrácie cirkví stanovil v duchu príslušných kritérií Organizácie pre bezpečnosť a spoluprácu v Európe (OBSE). Na registráciu cirkví je teda potrebný minimálny počet členov. Štát neskúma vierouku cirkví a nehodnotí, ktorá cirkev je dobrá či zlá, to necháva na občanov.

Maďarské politické procesy po páde režimu vo viacerých aspektoch narušili tieto čisté a jednoznačné zásady. Evidentným dôvodom bolo potláčanie cirkví za totality, čo vyvolalo mnoho kompenzačných nutkaní aj zo strany cirkví, aj zo

strany niekdajšej mocenskej elity. Naďalej prežívali snahy nakloniť si cirkvi pre svoju politiku rôznymi finančnými príspevkami, získať ich podporu. Umožňovali to každoročné diskusie o rozpočte, v ktorých bola každá cirkev nútená bojovať o dostatočnú dotáciu od úradujúcej vlády či parlamentnej väčšiny.

Zmena tejto nedôstojnej situácie bola cieľom v druhom vládnom cykle v roku 1997, keď bola dotácia cirkví viazaná na vôľu daňovníkov. Zákon o cirkvách síce, podľa mňa veľmi správne, hovorí o zásade, že cirkvi majú užiť ich veriaci, je však potrebné uznať, že počas komunistickej éry bol majetok cirkví poštatnený. Maďarský štát z tohto majetku vrátil, resp. vracia len nehnuteľnosti. Cirkvám sa nevracia pôda, z výnosov ktorej by mohli hradiť náklady na ostatné nehnuteľnosti. Pôda sa podobne nevracia ani aristokratom, zemepánom, čo je v Maďarsku predmetom spoločenského konsenzu. Uvažovalo sa o tom, ako by sa dala táto priepasť prekenuť, ako by sa dala zabezpečiť istá finančná samostatnosť cirkví, a preto bol zavedený systém venovania jedného percenta daní. Občania môžu jedno percento zo svojej dane z príjmu venovať niektorej z cirkví. Hoci je daň z príjmu rozpočtovým príjmom, úlohou tohto systému je uplatniť vôľu, rozhodnutie občanov podporujúcich cirkev. Čoskoro sa však ukázalo, že takýchto občanov je veľmi málo. Je to zvláštne aj preto, lebo na rozdiel od Nemecka, kde je cirkvám možné poukázať istú sumu nad rámec daní, v Maďarsku môžu ľudia venovať peniaze, ktoré beztak musia zaplatiť. Ukázalo sa, že cirkev skutočne podporuje len niečo vyše jedenásť percent daňovníkov, čo potvrdili aj údaje z cirkevných prieskumov verejnej mienky. Podpora veľkých cirkví, do ktorých sa členovia väčšinou „narodia“, sa pohybuje okolo 10-13 percent.

Túto situáciu mnohí z istých cirkví považovali za nespravodlivú a snažili sa docieľiť nejakú zákonnú garanciu, aby cirkvi mali istý finančný príjem. V tomto znamení bola v roku 1997 medzi Maďarskou republikou a Vatikánom podpísaná dohoda, ktorá pre katolícku cirkev zaručuje istý príjem, daňové úľavy, pričom zakotvila, že štát túto dohodu, resp. okruh daňových úľav nemôže obmedziť bez súhlasu katolíckej cirkvi. To už bolo isté podkopanie pôvodných predstáv, keďže viedlo k vzdalovaniu sa od klasickej zásady sekularizácie.

Vo vedení niektorých cirkví existuje istá roztrieštenosť vo vzťahu k štátnej moci. Takáto nejednotnosť je aj v Maďarsku. Isté cirkvi začali hľadať spojencov v politike a ich hľadanie sa stretlo s úsilím politiky o hľadanie spojencov v cirkvách. Pre časti politického spektra bola cieľom legitímácia ich politiky kvázi cirkevnou rétorikou, kvázi so schválením cirkvi.

Paralelne s týmito aktivitami sa začali snahy o sprísnenie cirkevného zákona, ktoré by boli nesporne viedli k marginalizácii cirkví, svetonázorov, ktoré sa neprispôbujú hlavnej línii. Tieto snahy sa vďaka odporúčaniam a zásahu

OBSE zastavili. V súčasnosti vzťahy štátu a cirkví určujú zákony, ktoré sa zrodili na úsvite zmeny režimu.

Faktom je, že nepretržite silneli snahy o postupné búranie múra – tehlu po tehle – oddelujúceho štát od cirkví. Žijeme v dobe, v ktorej je badateľná snaha o rekolonizáciu spoločenského života cirkvami. Nedávno sa touto témou zaoberalo osobitné vydanie nemeckého časopisu Der Spiegel. K tejto otázke sa vyjadrili medzinárodne uznávaní odborníci a výskumní pracovníci, ktorí upozorňujú na to, že stojíme na prahu novej doby, keď nasledujúce dve dekády poznačia v podstate náboženské konflikty, boje, keď bude silnieť náboženská identita. Svedčia o tom aj správy amerických informačných služieb. Problém nie je v tom, že náboženstvo silnie, to je sám o sebe veľmi pozitívny proces, ale v tom, že sa presúva do politickej roviny, nezostáva v rovine, v ktorej sa občania prostredníctvom svojich spoločenských, občianskych organizácií pokúšajú vplývať na spoločnosť.

● **Tomasz Dostatni:**

V Poľsku sa za posledných sedemnást rokov urobil veľmi zaujímavý kompromis vo vzťahu štátu a cirkví. Svedectvom tohto kompromisu sú dva nové dokumenty, nová ústava Poľskej republiky a konkordát medzi Vatikánom a Poľskom. Definovanie odľuky štátu od cirkví, o ktorej hovoril pán Buda, bolo zhrnuté vo veľmi zaujímavom konštatovaní, že cirkev a štát, ako hovorí poľská ústava, si zachovávajú vzájomnú autonómiu a spoluprácu. Dva kľúčové výrazy sú teda autonómia a spolupráca.

Hovorím o rímskokatolíckej cirkvi, hoci v ústave sa autonómia a spolupráca vzťahuje všeobecne na všetky cirkvi. V krátkosti vás oboznámim s otázkami, o ktorých sa za posledných sedemnást rokov medzi cirkvou a štátom diskutovalo, pričom boli uzavreté isté kompromisy, nielen právneho, ale aj spoločenského charakteru. Skôr než ich vymenujem, poukážem na charakteristické zvláštnosti poľskej katolíckej cirkvi, nakoľko bez nich len ťažko pochopíme poľské špecifiká. V súčasnosti sa ku katolíckej cirkvi v Poľsku hlási 90 % obyvateľov poľskej národnosti, cirkev má 25-tisíc kňazov, 120 biskupov a 40 diecéz. Pred druhou svetovou vojnou nebolo Poľsko štátom s jedným náboženstvom. V krajine bola obrovská, 3,5-miliónová židovská menšina a veľký počet pravoslávnych veriacich, k tejto cirkvi patrili najmä veriaci ukrajinskej a bieloruskej národnosti. Poľsko je jednonárodnou a jednonáboženskou krajinou až od roku 1945.

Vrátim sa teda k problémom, ktoré v posledných sedemnástich rokoch spôsobovali v Poľsku napätia. Prvý problém sa vyskytol hneď na začiatku 90-ých rokov a týkal sa návratu náboženskej výučby do škôl. V komunistickom období

sa náboženstvo na poľských školách nevyučovalo. To bola prvá téma verejnej diskusie, ktorá viedla aj k prvým napätiam. Patrí alebo nepatrí náboženstvo do školy? A ako sa má vyučovať? Možno povedať, že cirkev a štát sa pomerne rýchlo dohodli, aby sa náboženstvo nevyučovalo v kostoloch, ale v školách.

Druhá polemika sa týkala kresťanských hodnôt, konkrétne, akým spôsobom sa majú kresťanské hodnoty prejavíť v štátnej legislatíve. Predchádzala tomu búrlivá parlamentná a mediálna diskusia o tom, o ktoré hodnoty ide a ako ich treba vymedziť.

Tretia významná diskusia sa týkala európskej integrácie. Veľmi vecne a dlho sa diskutovalo o úlohe kresťanstva, náboženstva, táto diskusia trvá až dodnes. Ako viete, v navrhovanej Európskej ústave je ešte stále otvorená otázka právneho systému, vzťahu k európskemu dedičstvu, histórii, ale aj ku kresťanstvu a iným náboženstvám v Európe.

Ďalšou verejne diskutovanou problematikou bol konkordát, ktorý poľská vláda pod vedením Hanny Suchockej pomerne rýchlo s Vatikánom podpísala. Aj konkordát niekoľko rokov čakal na svoju parlamentnú ratifikáciu. Zmenila sa vláda, menili sa koalície, len diskusia o konkordáte zostávala nemenne horúca. Vyslovené otázky však často nemali vecný, ale skôr politický charakter. V spoločnosti vyvolala ostrú diskusiu aj problematika práva na život, ktorá skončila prijatím interrupčného zákona.

Posledný, šiesty okruh rieši otázku, ktorá je dnes aktuálna nielen v Poľsku, ale aj na Slovensku a v Čechách. Ide o lustrácie, pričom toto slovo nemám rád, v súvislosti s cirkvou uprednostňujem pojem zúčtovanie s komunistickou minulosťou.

Chcel by som sa ešte dotknúť dvoch záležitostí. Pán Buda rozprával o odluke cirkvi od štátu v súčasnosti. Odluka môže byť aj nepriateľská a môže fungovať na ideologickej báze. Počul som veľmi peknú úvahu, s ktorou sa stotožňujem: Štát má byť neutrálny, neutralitu však môžeme chápať rôzne. V Poľsku pojem neutralita, keďže jestvuje odluka štátu od cirkví, predpokladá autonómiu a spoluprácu. Neutralita je otázka výkladu. Môže sa týkať napríklad laickosti, no ak sa stretávajú dva subjekty, štát a cirkev, treba si všimnúť návrh, ktorý sa zrodil na II. vatikánskom koncile, o vzťahu medzi cirkvou a svetom, o vzťahu medzi cirkvou a demokratickým a liberálnym štátom, kedy vlastne ide o zachovanie vzájomnej autonómie. Slobodná cirkev v slobodnom štáte. To je priestor na neutralitu, ktorý môžeme veľmi dobre využiť pre dobro druhých ľudí a pre všeobecné blaho.

Myslím si, že vážnym problémom je financovanie cirkví, ktoré sa v Poľsku líši od ostatných krajín. Poľská cirkev je silná. Počas socializmu sa štát usiloval o plnú závislosť cirkvi od štátu, no poľskí kresťania sú na takéto praktiky veľmi citliví, lebo si dobre pamätajú nariadenia cisára Jozefa II. Pamätajú si, aké bolo postavenie kresťanov v Sovietskom zväze, čo znamenalo štátne financovanie cirkvi v Československu, Maďarsku a ostatných komunistických krajinách. Poľská katolícka cirkev preto odmietla štátne financovanie a dodnes žije z peňazí získaných od veriacich. V Poľsku neexistuje kostolná daň ako napríklad v Nemecku. V Nemecku je táto daň povinná, v Taliansku dobrovoľná. Poľská cirkev sa financuje sama. Pravdou však je, že v oblastiach, v ktorých cirkev vykonáva úlohy štátu, prevádzkuje napríklad stredné a vysoké cirkevné súkromné školy, je čiastočne podporovaná štátom. Poľské daňové zákony umožňujú cirkvi prijímať dary, pričom darované čiastky je možné odpísať z daňového základu.

Ešte niekoľko k slov k lustráciám, čiže k vyrovnaniu sa s komunistickou minulosťou. Pred časom európske a svetové médiá obletela správa o varšavskom arcibiskupovi Stanislawovi Wielgusovi, ktorý po dvoch dňoch odstúpil z funkcie. V Poľsku sa dnes veľmi urýchlil proces vyrovnávania sa s minulosťou, ako v politickej, tak aj cirkevnej sfére. Lustráciám sa podrobilo stodvadsať biskupov, ktorí sa sami obrátili so žiadosťou na komisiu poľského episkopátu, aby preskúmala ich minulosť v spisoch bezpečnostných služieb. Aký bude výsledok, to zatiaľ nevieme.

● František Mikloško:

Myslím si, že vzťah štátu a cirkvi čaká v najbližších obdobiach, možno o pár desaťročí, veľké napätie. Ich vzťah vymedzuje istá zmluva, konkordát. Politické garnitúry v minulosti vedeli, že tieto vzťahy sa budujú na dlhé roky. Po druhej svetovej vojne sa ukázali problémy, s ktorými sa v týchto zmluvách nemohlo počítať. V minulosti mala cirkev veľmi silné postavenie. V druhej polovici XX. storočia sa silne etabloval sekulárny štát, ktorý postupne nadobudol až podobu diktatúry laicizmu. Nedávno som si vypočul prednášku istého experta z Francúzska. Keď som sa dozvedel, že vo francúzskych školách kresťania nemôžu nosiť krížiky, moslimské dievčatá šatky a židia hviezdičky, uvedomil som si, že je to presne ten istý tón ako za komunizmu. Ani vtedy sa v školách nemohli nosiť žiadne symboly, škola bola miestom, kde sa slovo náboženstvo nespomínalo. To je úplne nový fenomén. Francúzsko je z tohto aspektu možno najďalej, ale aj iné štáty, napríklad Nemecko, vytláčajú náboženstvo do súkromnej sféry. Pokiaľ sa učí náboženstvo na školách, tak sa učí ako religionistika, ako predmet, ktorý dáva základný prehľad o všetkých náboženstvách. Štát v západnej Európe si nárokuje určovať základnú ideu. Problém sa vyhrocuje ešte o to viac, že laický štát dnes predstavujú vlády, ktoré vychádzajú z volieb. To som si najviac uvedomil na

základe španielskeho modelu, kde osem rokov vládli ľudovci, potom prišli socialisti a zrazu niekoľkými zákonmi, ktoré parlament prijal jednoduchou väčšinou, v principiálnych otázkach zmenili charakter laického štátu.

V posledných desaťročiach sa objavili nové etické problémy, s ktorými sa v minulosti nerátalo. Spomínané zmluvy sa, napríklad, nevenovali výskumu kmeňových buniek a podobným problémom, ako ani tomu, do akej miery má štát právo a povinnosť všetko určovať, vrátane vzdelávania na školách. Povedzme, že laickí učitelia, no s náboženským presvedčením, by mali prednášať štátnu ideológiu, aj keď je v rozpore s ich svedomím. Západná Európa nepočítala ani s radikalizáciou moslimského sveta. Ak moslimský policajt odmietne strážiť izraelské veľvyslanectvo v Londýne a štát to rešpektuje, tak západná Európa, hoci tvrdí, že štát má všetko pevne v rukách, začína ustupovať. Pod nátlakom, napríklad pod nátlakom terorizmu začína ustupovať pred náboženstvami a ich presvedčeniami. Toto isté bude čakať aj iné krajiny s veľkou moslimskou komunitou, preto som presvedčený, že otázka svedomia sa stane ústrednou témou.

Ako sa má táto otázka riešiť, na to nemám recept, len registrujem, že tento problém vzniká. Je otázkou času, aby si aj kresťanské cirkvi uvedomili, pokiaľ si môže štát nárokovať určovanie ideológie krajiny a pokiaľ jednotlivé náboženstvá môžu ovplyvňovať ideológiu štátu. Samozrejme, nemám na mysli to, aby cirkev určovala základnú ideológiu štátu, ale to, aby sa hľadala rovnováha medzi štátom, cirkvami a svedomím ľudí.

Je to komplikovaná otázka, preto ma neprekvapilo, že zmluva o výhrade svedomia zostala veľmi kontroverzná. Tá miera bude výsledkom veľkých zápasov, diskusií, kedy sa bude hľadať vyváženosť medzi svedomím človeka, jeho pôsobením v spoločnosti a medzi štátom.

Slovensko ako súčasť Československa nabešlo na vyše storočný model ešte z obdobia Rakúsko-Uhorska, ktorý automaticky prevzala Československá republika: Štát financuje najmä platy kňazov, prípadne aj katechetov. Tento model prevzala aj komunistická ČSSR, ale využívala ho ako nástroj možného vydierania kňazov a ľudí aktívnych v cirkvách. Je teda zákonité, že po vyše storočnom mentálnom prispôbení sa ľudí nebude hľadanie nového modelu jednoduché. Po novembri 1989 sa tento model v podstate nezmenil.

Nájsť dobrý model nebude nikdy jednoduché, vždy to bude závisieť od mentality ľudí, od aktuálnych problémov. Myslím si, že ten model bude treba veľmi pozorne servírovať aj na Slovensku. Sú tu malé cirkvi, ktoré budú potrebovať akýsi bonus. Zatiaľ sa javí možným východiskom taliansky model, podľa ktorého štát pokryje duchovnú sféru (cirkev, charitu).

Slovensko doteraz podpísalo tri zmluvy s Vatikánom. Prvá je všeobecná základná zmluva, dve zmluvy sú čiastkové (pre riešenia v ozbrojených zložkách a školstve). Špecifikom týchto zmlúv, o ktorých sa v médiách často nepíše, je, že vatikánska zmluva (hlavne všeobecná a školská) je schvaľovaná parlamentne, čiže je ťažšie vypovedateľná. Zmluvy s jednotlivými cirkvami sú iba vládne zmluvy, ale sú rovnocenné vatikánskym zmluvám, pretože slovenská Ústava určuje, že všetky cirkvi a náboženstvá sú si rovnocenné. Keby vláda nejakým zákonom zmenila len jednu vec voči niektorej z cirkví, Ústavný súd je povinný takýto zákon zrušiť, pretože voči katolíckej cirkvi možno akúkoľvek zmenu dosiahnuť len veľmi ťažko. Aj vďaka doterajším vatikánskym zmluvám sú si všetky náboženstvá rovné, hoci niektoré zmluvy sú medzištátne a iné len vládne. V duchu ústavy nie je možné zasiahnuť ani do jednej z nich nezávisle od ostatných.

● **Tamás Barabás:**

Po toľkých informáciách sa ľahko reaguje. Kolega Péter Buda hovoril o histórii cirkevného práva či štátnej cirkevnej politiky a o jej aspektoch v Maďarsku. Ako predstaviteľ mimovládnej organizácie nadviažem na slová poľského kolegu a ostatných rečníkov. V Maďarsku sa dnes politika pokúša riešiť otázku cirkví ako spoločenského javu v „neskorokádárovskej“, drahej a ťažko udržateľnej štruktúre. V maďarskej štátnej správe prebieha veľké upratovanie. V posledných šestnástich rokoch patrili cirkvi raz pod ministerstvo, potom pod úrad premiéra, teda politická elita vždy zverovala problematiku cirkví iným rezortom. Dôvodom je podľa mňa to, že štát postupne ustupuje. Je to veľmi silná tendencia, ktorá prenikne aj do ostatných vyšehradských krajín. Štát niektoré funkcie nezvláda, nemá prostriedky na to, aby udržal takú širokú sieť sociálnych a školských zariadení. Popritom cirkev pomaly opäť nachádza samu seba, čo sa týka komunikácie a fungovania. Štát ustupuje, cirkev sa zasa dynamicky snaží zaujať spoločenské pozície. Príklad z občianskeho sektoru: Štát sa v Maďarsku snaží delimitovať minimálne tritisíc úloh na samosprávy, čo, samozrejme, nie je možné. Zdá sa, že cirkev preberá čoraz viac zákonom určených úloh štátu: Zriaďuje a prevádzkuje sociálne a školské inštitúcie. Na základe dozorných právomocí štátu sa stáva evidentným, kde môžeme vymedziť hranice tejto autonómie. Dostáva inštitúcia, povedzme škola, nemocnica atď. normatívny príspevok? Je teda potrebný ústup klasických štátnych právomocí a treba rešpektovať cirkevnú autonómiu? Myslíme si, že nie. Tu na to nie je a nesmie byť priestor. Ústavy v krajinách tohto regiónu ohľadne náboženských otázok jasne konštatujú, že štát funguje oddelene od cirkví. V interpretácii maďarského práva to však znamená absenciu dozorného práva. Podľa mňa je na Slovensku a v Poľsku, či už ohľadne financovania cirkví alebo podpory cirkevných inštitúcií, dominantná otázka: Kde je hranica cirkevnej autonómie?

● **Ladislav Snopko** (bývalý minister kultúry SR):

Zdá sa mi, že pomenovanie témy „cirkev a štát“ nie je výstižné, pretože usudzujeme, že ide o jednu cirkev a jeden štát. Štát je jeden, ale cirkví je veľa. Ten vzťah musí byť samozrejme interaktívny. Ide o interaktivitu, kde sa jedna alebo druhá strana obáva zasahovania do svojich vecí. Myslím si, že Slovensko sa postupne normalizuje vo vzťahu k cirkvám. V komunistickej minulosti štát naozaj bezprecedentne zasahoval do cirkevných záležitostí. Obava z opačného zasahovania je obavou teoretickou, hoci napr. komunistický štát vznikol aj vďaka tomu, že mnohí občania mali pocit, že cirkev priveľmi zasahuje do štátnych záležitostí, mám na mysli obdobie pred vznikom komunistického režimu u nás. Ak sa chceme vyvarovať oboch situácií, musíme si uvedomiť, že štát je správca vecí verejných. Nie som si istý, či je dobré hovoriť o ideológii štátu, pretože je to isté zjednodušenie témy. Štát by nemal mať ideológiu, mal by spravovať spolužitie občanov s rôznymi ideológiami. V tomto sa štát a cirkvi líšia, pretože cirkev je vec ideológie. Zároveň si treba uvedomiť, že štát je tu pre všetkých, teda aj pre cirkev. Ak má cirkev a štát zadefinovaný vzťah, tak by sa aj cirkev mala otvoriť, nie smerom k všetkým, ale mala by k sebe pripustiť aj iných, nielen svojich. Mám na mysli napr. fakt, že štát neprispieva len na fungovanie cirkví, ale aj na údržbu cirkevnej architektúry, ktorá je pamiatkovo chránená, čiže je súčasťou nášho kultúrneho dedičstva, nielen kultúrneho dedičstva istej cirkvi. Často sa stretávam s tým, že pamiatky, ktoré spolufinancuje štát, nie sú prístupné širokej verejnosti, len veriacej verejnosti počas omší. To by sa malo riešiť. Je citelné, že tento vzťah nie je celkom dobre definovaný. Chcem však povedať, že naša téma už zastarala, pretože stojíme pred novou témou. A tá sa netýka vzťahu štátu a cirkví, ale cirkví medzi sebou a štátom, v ktorom pôsobia. Už tu bola reč o problémoch budúcnosti, ktoré k nám ešte nedorazili, ide napríklad o problémy medzi moslimami a kresťanmi v iných krajinách, čo sú problémy medzi cirkvami. V takýchto prípadoch by mal štát zodpovedne plniť arbitrárnú úlohu, nie vo veci jednej cirkvi voči druhej, ale v záujme riešenia problémov, ktoré súvisia so životom všetkých občanov. Po roku 1989 -- 1990 vznikol veľký problém medzi gréckokatolíckou a pravoslávnu cirkvou. Myslím si, že tu štát presne splnil svoju úlohu, pochopil totiž, že riešenie tohto problému nemôže ostať len na týchto dvoch cirkvách. Štát sa pokúsil riešiť problém viacerými spôsobmi, nielen legislatívnymi, ale aj materiálnymi. Výsledok bol naozaj dobrý, pretože konflikt, ktorý mohol byť aj krvavým konfliktom, sa udial v slovnej polohe, neriešil sa v ďalších, horších podobách. Taký istý konflikt nevyriešili balkánske štáty a dopadlo to veľmi krvavo. Musíme uvažovať do budúcnosti najmä o tom, že štát bude riešiť takéto konflikty, hoci dnes sa to ešte nezdá aktuálne.

● **Tomasz Dostatni:**

Hovorili ste, že cirkev je vec ideológií. Ja si myslím, že kresťania, katolíci, evanjelici, pravoslávni si musia sami sebe položiť otázku, čo je cirkev? Nesúhlasím s tým, že cirkev je vec ideológie, cirkev a kresťanstvo je vec náboženská.

● **Ladislav Snopko:**

Ospravedlňujem sa, nemal som na mysli pojem ideológie, skôr ideu.

● **Katarína Zavacká** (historička):

Som pracovníčka Ústavu štátu a práva, zaoberám sa dejinami štátu a práva. Keď som sem prišla, povedala som si, že nerieknem ani slovo. Teraz je však ťažké zdržať sa. Som zásadným oponentom pána Mikloška. Problémy, o ktorých hovoril pán Dostatni, sú pre mňa veľmi poučné. Poznám problematiku z Poľska, aj z Maďarska. Prijatie zákona z roku 1895, ktorým sa zrovnoprávnili všetky cirkvi a do spolku rovnoprávných cirkví bola prijatá aj židovská cirkev -- to bol beh na dlhé trate. Zákon prešiel jedným hlasom (predsedu vlády Wekerleho), po troch alebo štyroch hlasovaniach. Takže to bol tiež veľký problém, ale zvrátil vývoj veľmi pozitívnym smerom. Všetci môžeme byť hrdí na to, že sa to podarilo. Nemožno zmenšovať význam tohto zákona. Možno povedať, že v roku 1939, za éry katolíckeho kňaza ako prezidenta, sa na Slovensku tento zákon potichu likvidoval tým, že židovskú a iné, menšie cirkvi vyňali spod systému ochrany. Aj uznané cirkvi (napr. evanjelická) boli prenasledované. Prenasledovaní boli aj katolícki kňazi a ani jeden z nich nemá pamätnú tabuľu. Dodnes nemajú pamätník ani tí, čo boli v protifašistickom odboji. Po roku 1948 sa však katolícka cirkev neochohraňovala tak, ako sa predpokladalo. Staval sa niekto proti vyvážaniu kňazov? Len na lokálnej úrovni. Na to, že sa Slovensko prezentuje ako katolícka krajina, to bolo skoro nulové. Naš moderátor, pán Kollár, raz povedal, že katolícka cirkev je otázka vplyvu. Ja s tým nesúhlasím. Ja som ten vplyv nepocítila. A nielen ja, ale ani niektorí hlboko veriaci, ktorí chodili do kostola. Necítili ten vplyv, nemali podporu. Na rozdiel od poľskej katolíckej cirkvi, ktorá spolupracovala so Solidarnosťou a aj počas druhej svetovej vojny, aj počas komunizmu tých ľudí podporovala. U nás to tak nebolo, aspoň o tom neviem. Prečo sa napríklad sviečková manifestácia konala v takom malom rozmere, v akom sa konala? Iní, nie priamo zainteresovaní, na ňu nešli. My sme mali duševný problém tam ísť. A prečo by sme to boli robili? My sme to nebrali tak, že by bola proti komunizmu. To sú dôležité veci, ktoré sa u nás niekedy zakrývajú a dáva sa im iný náter.

Základná zmluva so Svätou stolicou sa robila tak tajne, že keď som o nej mala pripraviť posudok, mala som na to čas z večera do rána. Žasla som nad prvým variantom a dôvodovou správou. S úžasom som zistila, že to dávno

poznám, pretože pred rokom 1989 som čítala konkordát s Mussolinim. Proste to bolo opísané. Neuveriteľné. Poznala som aj iné konkordáty, uzatvorené s Hitlerom, aj s Rakúskom. Nie som fanatik, len som ich čítala za sebou. Vy, čo tu sedíte, by ste po prečítaní zmluvy a dôvodovej správy vnímali slová pána Mikloška a vzťah štátu a katolíckej cirkvi úplne inak. Aj návrh zmluvy o výhrade svedomia. Spomenul napríklad kmeňové bunky. Vo vyučovaní katolícka cirkev vždy ťahala za kratší koniec. Druhý vatikánsky koncil otvoril otázku akceptovania vedy a výskumu. Problém je, že k nám to ešte nedorazilo. Čo sa týka vyučovania náboženstva, kto chcel, na náboženstvo chodil. Nebola som nábožensky vychovávaná, no sama som sa v siedmej triede prihlásila na náboženstvo, aby bol dostatočný počet žiakov a nezrušili ho, aby decká nemuseli chodiť niekde inde. V súčasnosti je hegemonia a katolícka cirkev to aj dokumentuje. Na vlastné uši som počula, že u nás základnou zmluvou prebehla odluka cirkvi od štátu. V určitom poňatí áno. Štát nech platí a nech sa do nás nestará, to je odlúčenie od štátu. Veľmi dobré poňatie, nie? Za naše peniaze katolícka cirkev nemá ani jeden záväzok. Preto vám veľmi odporúčam, preštudujte si to. Ďakujem.

● František Mikloško:

Históriu sa tu nemusím zaoberať, moje vyjadrenia a stanoviská sú jasné a verejne známe. Vedecký pokrok je ohromný, za posledných desať, dvadsať, možno tridsať rokov sa dosiahli vedecké výsledky, ktoré nikto nepredpokladal. Problémom nie je výskum kmeňových buniek. Poviem konkrétny príklad, čo je problémom: Učiteľka katolíčka či evanjelička má povinnosť v škole učiť, že táto problematika je úplne v poriadku. Toto je problém svedomia. Základný problém je, či ona môže povedať svoj názor. Bude sa to akceptovať? Do akej miery určí štát osnovy, ktoré musí každý akceptovať, alebo môže niekto veci komentovať podľa svojho svedomia? Za komunizmu to nebolo možné komentovať a kto to komentoval, letel. Otázka je, ako to bude teraz. Niekde sa zaviedla možnosť manželstiev rovnakého pohlavia. Otázka znie, či je starosta alebo primátor povinný ich zoso-bášiť? Ak áno, je to istým spôsobom problém. Ako veriaci totiž môže povedať: Ja uznávam manželstvo podľa desatora medzi mužom a ženou. Tieto problémy tu budú, pričom ich najradikálnejšie presadia moslimovia, lebo tí do toho vstúpia bez diskusie. My budeme veľmi citlivo hľadať riešenia a hranicu, ale moslimovia nás všetkých prekvapia.

● Katarína Zavacká:

Verejnoscť musí byť informovaná o každom výskume. Učiteľka nemusí komentovať, ale informovať o vedeckých výsledkoch. Zneužiť sa dá čokoľvek, čo sa zakazuje. To nie je výhrada. Ak primátor odmietne sobášiť, nemá ísť do volieb. Musí rátať s tým, že je primátorom všetkých občanov, nielen katolíkov.

● Péter Buda:

Aj ja si myslím, že z neutrality štátneho školstva a štátnej správy vyplýva, že musia existovať verejné školské inštitúcie, v ktorých nezaznievajú cirkevné učenia a princípy. Kto ich chce počuť a naučiť sa ich, môže sa zapísať do cirkevnej školy, ktoré dnes už fungujú aj v krajinách Vyšehradskej štvorky. Každý si môže vybrať školu, ktorá vyučuje to, čo jeho svedomiu vyhovuje. Rovnaký názor mám na bioetické otázky alebo sobáše ľudí rovnakého pohlavia. Ako nábožensky založený a konzervatívny človek považujem za správne, aby každý zaujal postoj na základe svojej morálky a svetonázoru. Podľa mňa štát nemá za úlohu morálne posudzovať spolužitie dvoch ľudí, iba ho právne, na základe občianskeho práva, registrovať, nič viac sa ho totiž netýka. Preto sú v sekulárnych demokraciách svetské, občianske sobáše obrady. Samozrejme, každý sa môže zúčastniť aj cirkevného sobáša, ktorý nemá občianskoprávne konzekvencie. Štát si nárokuje toto právo, aby mohol občianskoprávne registrovať spolužitie dvoch ľudí. Ak sú tí dvaja rovnakého pohlavia, ktokoľvek s tým môže nesúhlasiť a morálne ich odsúdiť, ale štát nemá právo zaujať k tejto otázke postoj. Aspoň nie podľa princípu neutrálneho štátu.

Otázka konkordátu medzi Slovenskom a Vatikánom naozaj rozčerila hľadinu v celej Európe. Bola aj na programe pracovnej skupiny Európskeho parlamentu pre cirkevnú politiku, v ktorej pracujem. Mnohí ju tvrdo kritizovali práve kvôli aspektom, ktoré sú podľa nich v rozpore s princípmi odľuky štátu od cirkvi. Poukazovali na úlohu cirkvi v minulosti, napríklad za komunizmu, na kolaboráciu i na jej úlohu pred komunizmom. To je závažný problém aj v Maďarsku. V Poľsku, respektíve v bývalom východnom Nemecku cirkvi vo vlastnom záujme brali veľmi vážne lustrácie. V Poľsku bola katolícka cirkev jedným z čelných bojovníkov protikomunistického odboja. V Maďarsku bol klérus do roku 1989 najvernejšou a najoddanejšou ideologickou oporou vlády. V Maďarsku dodnes neprebehla lustrácia cirkví, hoci veriaci, ktorí sú zároveň aj obeť, to požadujú.

Myslím si, že je veľmi dôležité uvedomiť si historickú citlivosť problematiky vzťahu štátu a cirkví, nakoľko bez zohľadnenia tohto aspektu sa k nej nedá adekvátne pristupovať. Máme tu otázku úlohy cirkví v minulých storočiach pri diskriminácii, degradácii ľudí s iným ideologickým alebo náboženským názorom. Tento jav neobišiel ani jednu krajinu, u nás, ako to už zaznelo, znamenal najväčší krok na prekonanie tejto situácie zákon z roku 1895. Napriek tomu bola v Maďarsku v tridsiatych a štyridsiatych rokoch práve katolícka cirkev najhlavnejšou prekážkou uznania rovnoprávnosti ostatných vierovyznaní.

Nastoluje to ďalšie otázky, napríklad problematiku blasfémie, rúhania sa. Nevie, koľkí viete, že v mnohých krajinách Európy aj dnes platia zákony o blasfémii, pričom v mnohých kútoch Európy možno človeka za urážku Boha zatknúť, je to trestný čin posudzovaný podobne ako masové vraždy. Tieto zákony platia aj dnes, no v dôsledku silnej sekularizácie spoločnosti nie sú aktívne. Donedávna nikomu nenapadlo odvolávať sa na tieto zákony preto, že niektoré umelecké, literárne dielo uráža niečie náboženské presvedčenie. V posledných rokoch sme však boli svedkami takýchto pokusov, čo je šťastie dôsledkom objavenia sa islamského fundamentalizmu v Európe. Krajný príklad: Vo Veľkej Británii bol istý obchodný reťazec na základe moslimských protestov nútený odstrániť z balíčka s rozprávkovými figúrkami prasiatko. Prasa ako zviera totiž uráža náboženské cítenie moslimov, preto v jednom z miest protestovali proti tomu, aby obchodné domy predávali hrnčeky s vyobrazenými prasiatkami. Reťazec ustúpil pred nie bezpodmienečne nenásilnými protestmi a hrnčeky zo svojich regálov odstránil. Existujú však aj menej úsmevné prípady, ktoré skúmal Európsky súd pre ľudské práva, ako napríklad zákaz umeleckých, divadelných a literárnych diel.

To je podstata problému: Kým si neuvedomíme, že je to silnejúca tendencia, dovedy sa budeme pohybovať na abstraktnej, teoretickej úrovni, budeme diskutovať o tom, akú podporu má tá-ktorá cirkev dostať. Hovoríme, žiaľ, o procesoch, ktoré oživujú tendencie z minulých storočí a myslím, že je nás veľa takých, ktorí sa obávame, že v dôsledku svetových fundamentalistických tendencií opäť ožijú zákony o blasfémii, ktoré v mnohých európskych krajinách platia aj dnes.

Naše štáty by sa mali zaoberať najdôležitejšími otázkami európskych hodnôt, európskej integrácie a európskej ústavy. O to viac, že EÚ čoskoro vydá tzv. Berlínsku deklaráciu, ktorá zaujme stanovisko k týmto otázkam. V zákulisí prebieha obrovský lobing z cirkevnej i svetskej strany. Z hľadiska cirkví si treba uvedomiť váhu týchto snáh. Nejde len o to, aby v európskej ústave figuroval odkaz na kresťanské dedičstvo, veď nikto nespochybňuje, že európske duchovné a historické dedičstvo má zväčša kresťanské korene. Čo rozumieme pod kresťanstvom, to je už iná otázka. Počas kresťanských storočí sa však v Európe až donedávna navzájom vraždili prívrženci minimálne dvoch smerov, mám na mysli konflikt protestantov a rímskokatolíkov. Predmet snáh je pragmatický. Odvolám sa na vyhlásenie súčasného pápeža, ktorý ešte ako kardinál povedal, že ide o to, či Boh a naša zodpovednosť pred Bohom bude alebo nebude organickou súčasťou ústavy Európskej únie. V skutku ide o zmenu paradigmy právnej filozofie, ktorej cieľom je, aby doterajšia sekulárna európska politická spoločnosť mala kvázi cirkevnú legitimáciu. Formulovali to aj iné, protestantské, ortodoxné cirkvi, keď deklarovali, že je potrebné urobiť rozhodujúce kroky

k tomu, aby európske právo získalo náboženskú dimenziu. Bolo by dôležité diskutovať o tom, ako túto otázku vníma inteligencia, politická elita našich krajín a aké stanoviská môžeme v týchto štátoch očakávať.

● **Tomasz Dostatni:**

Táto situácia je mi známa z posledných rokov z Poľska. Zaznel pojem diktatúra laicizmu. Keďže našou témou je štát a cirkev, my, Poliaci, Slováci, Maďari a Česi, sa musíme pozrieť na svoje dejiny, napríklad aký bol na Slovensku vzťah medzi cirkvou a štátom v období Československa. Vieme, aká bola situácia počas druhej svetovej vojny a ako vtedy fungoval Slovenský štát. Ako to bolo v komunizme? Naše poľské skúsenosti sú úplne iné. Poľsko ako štát 127 rokov neexistovalo, pod vládou ruského cára bola na prvom mieste pravoslávna cirkev, katolícka cirkev bola utláčaná. Ak sa pozrieme na nemeckú okupáciu, išlo o pruský protestantizmus. Musíme rozlišovať medzi laickým a náboženským štátom. Pozrime sa na dnešný vývoj v Rusku, ako vníma Putin úlohu pravoslávnej cirkvi, alebo na Grécko a úlohu pravoslávnej cirkvi, či na Izrael, čo je náboženský štát, hoci väčšina ľudí je neveriacich. Počul som názor pani Zavačkej na cirkev a kresťanstvo. Toto nie je moja cirkev, toto nie je moje kresťanstvo. Odporúčam vám preskúmať, ako vzťah cirkvi a štátu vnímajú katolíci alebo iné vierovyznania. Od II. vatikánskeho koncilu katolícka cirkev nesúhlasí s pojmami „náboženský štát“ alebo „laický štát“, ktoré vyjadrujú štátnu ideológiu. Vysvetľuje dva významy, a to sú autonómia a spolupráca.

● **Gábor Zászlós** (bývalý predseda predstavenstva spoločnosti TriGránit Development Slovakia):

Európsku globalizáciu netreba preceňovať. Ak o nej mienime diskutovať, musíme vziať do úvahy jeden pojem, a to záujem, ktorý je dominantný z nábožensko-filozofického, ekonomicko-filozofického a ktoréhokoľvek iného pohľadu. Myslím si, že v globalizovanom svete by cirkev mohla vystupovať spoločne, čo by bolo účelné. Historické cirkvi by mohli vytvoriť kruh, ktorý by dokázal jednotne reprezentovať jej záujmy. Vieme, že ešte nemáme európsku ústavu, čo nedáva dôvod na optimizmus. Čo sa týka vzťahu štátu a cirkvi, otázky tolerancie (cirkev, napríklad, neschvaľuje, ale toleruje manželstvo ľudí rovnakého pohlavia), upozorňujem na to, že náboženské akty majú právne následky. V poslednom období sme v Maďarsku a na Slovensku svedkami politickej, spoločenskej roztrieštenosti. No sme svedkami aj toho, akú rolu má vlastníctvo, spravovanie, rozdelenie majetku, respektíve ako sa vrchní predstavitelia kléru vyjadrujú k spoločensko-filozofickým, duchovným, náboženským otázkam a otázkam verejného života. Rád by som si vypočul vaše názory.

● František Mikloško:

Materiálna otázka nemá dnes celkom symbolický charakter, ale nie je ani zásadná. Cirkev môže prenajímať polia a lesy, čo síce nie sú malé peniaze, ale na užitie celej cirkvi nestačia. Podobne je to s vrátenými a cirkvou opravenými budovami, ktoré cirkev prenajíma. Ak však hovoríme o tom, že štát dáva platy kňazom, platí ľudí za verejnoprospešnú službu. Cirkev zo svojich peňazí musí opravovať kostoly, školy. Cirkev sa bráni urobiť audit svojho majetku preto, lebo by do neho mala započítať pamiatky, monštrancie, kalichy. To sú nevyčísliteľné hodnoty, ale čo z nich finančne cirkev má? Veď z nich nevyžije, nepredá ich.

● Péter Buda:

Vo vzťahu k materiálnemu zázemiu cirkvi by som citoval Bibliu, apoštola Pavla, aby sluhovia evanjelia žili z evanjelia. Znamená to, že kto sa dá na šírenie evanjelia, toho majú užiť veriaci. Je to samozrejmá, logická predstava. Cítil by som sa veľmi zle, keby som mal žiť z peňazí ľudí inej viery, navyše ak tí druhí so mnou ani nesúhlasia a majú celkom odlišné predstavy. Považujem to za nečestné a cítil by som sa v podobnej situácii veľmi nepríjemne. Treba však vziať do úvahy komunistické poštátnovanie. V Maďarsku bol vypracovaný kompenzačný systém, ktorý vyvoláva búrlivé diskusie. Niekde treba vymedziť hranicu, lebo nie je normálne, ak štát živí cirkvi. Pôvod cirkevného majetku je naozaj obrovskou otázkou. V minulosti išlo o dary panovníkov, respektíve dežma či desiatok nebol, mierne povedané, dobrovoľný systém. Vytvoril však základ cirkevného majetku. V Maďarsku bola katolícka cirkev zaťažená obrovskou hypotékou, čiže štát prevzal aj dlhy, keď tento majetok cirkvi odobral. Bolo by to treba vyčíslieť, prerátať a bez akýchkoľvek ideologických a iných vášní určiť, ako dlho by cirkvám trvalo postaviť sa ako-tak na vlastné nohy. Každý sa borí s problémami, nie všetci súkromní podnikatelia dokážu prežiť. Tieto problémy by si mal každý vyriešiť sám, nik by sa nemal spoliehať na to, že to za neho urobí štát.

Zaznela otázka, či majú cirkevní predstavitelia reagovať na otázky spoločenského života a ak áno, čo majú zastupovať. Podľa môjho názoru cirkvi majú právo politizovať, vyjadrovať svoj názor. Iná je otázka, do akej miery sú ich postoje šťastné a ako pôsobia na veriacich. V Maďarsku odmieta účasť cirkví v politike približne 90 % ľudí. Z každého náboženstva prirodzene vyplýva, že sa pokúša usmerňovať veriacich v ich každodennom živote, pokúša sa presvedčiť občanov, aj neveriacich, aby ho nasledovali. Ak to na tejto úrovni končí, nie je, podľa mňa, nijaký problém. Z hľadiska cirkvi je to celkom normálne a aj spoločnosť z toho môže profitovať, veď si prípadne môže vypočítať morálne usmernenie, ktoré jej prospje. Ak to však prejde do roviny tvorby zákonov, ak sa nábožensko-politické názory stanú predpismi pre celú spoločnosť, nastáva veľký problém. Problémom je aj to,

keď v demokracii normálny súboj politických strán niektoré cirkvi posúvajú do metafyzickej polohy a robia z neho kozmickú vojnu, akoby boj pravice a ľavice bol bojom dobra a zla. Žiaľ, v Maďarsku máme na to veľmi konkrétne príklady, pričom práve takéto postoj je jedným z podhubí vnútro politickej roztrieštenosti. Veriaci z týchto dvoch táborov sa nenávidia priam transcendentnou vášňou, lebo do nich hučia, že ten druhý je sám prevtelený satan. Hoci pravda je, samozrejme, iná. Podľa mňa je obrovským problémom, ak sa náboženstvo alebo cirkev stotožní s politickou stranou. Nechcem sa zastávať ani jednej politickej strany, sú si podobné ako vajce vajcu. Demokracia je o tom, aby sme ich občas vystriedali, vždy je to lepšie ako nič alebo absolútna diktatúra. Ak teda cirkev vyhlási, že táto politická strana zastupuje Božie kráľovstvo, jednak vyvolá desivú politickú roztrieštenosť, jednak tým kvalifikuje samu seba. Aké morálne hodnoty môže mať cirkev, podľa ktorej nejaká politická strana reprezentuje Boží zákon...? Veď politické strany poznáme, zastupujú všeličo, no určite nie Boží zákon. Za skutočný problém pokladám, ak cirkvi pozdvihnú spoločenský zápas na metafyzickú, transcendentnú úroveň. Dovtedy nie je problém, preto by bolo dobré nájsť hranicu.

● Miroslav Kollár:

Na Slovensku len dve tretiny verejnosti odmietajú priame zasahovanie predstaviteľov cirkvi do volieb, do činnosti vlády. Máme tu dve rôzne skúsenosti. V roku 1998, keď išlo o to, či sa zvráti nedemokratický vývoj, predstavitelia cirkvi jasne vyjadrili svoj názor, čo vtedy v podstatnej miere ovplyvnilo spoločnosť. Vo voľbách v roku 2002 alebo 2006, kedy sme mali pocit, že základný problém demokracie už máme vyriešený, bol hlas cirkvi vnímaný oveľa opatrnejšie, negatívnejšie, bol už vnímaný ako podpora konkrétnej politickej strany.

Strávili sme spolu dve hodiny, čo stačilo len na to, aby sme otvorili túto tému a položili si niektoré otázky. Zaznelo tu, aké sú kľúčové problémy v jednotlivých krajinách, aké spoločné výzvy čakajú cirkvi alebo jednotlivé národné štáty. Poprosil by som prítomných pánov, aby sa pokúsili stručne zosumarizovať, aké sú najväčšie problémy v ich krajinách.

Tomasz Dostatni:

V Poľsku je to otázka vyrovnania sa s komunistickou minulosťou, pretože neďávne odstúpenie varšavského arcibiskupa je len začiatok. Myslím si, že to dopadne dobre, že poľská cirkev a poľské kresťanstvo na to nájdú vnútornú silu. Počas komunizmu poľská cirkev viac-menej nesklamala. Má pramene a základy. Evanjelium nám hovorí, čo máme robiť. To znamená, že musíme žiť s minulosťou, musíme sa ospravedlniť a musíme požiadať spoločnosť a cirkev, aby nám pomáhala vyrovať sa s minulosťou. Dúfam, že sa to v Poľsku udeje rýchlo.

● František Mikloško:

Myslím si, že cirkev na Slovensku a všetky cirkvi v najbližšej budúcnosti čaká hľadanie identity v slobodných podmienkach. Cirkvi počas komunizmu mali jeden jediný cieľ, ubrániť vieru a základné štruktúry. Dnes v slobodných podmienkach musia hľadať nové problémy spoločnosti a vyjadrovať sa k nim, pričom mám pocit, že sa to v cirkvách ešte stále nezačalo. Život donúti všetky cirkvi hľadať svoju identitu. Samozrejme, budú vznikať problémy, lebo svoju identitu budú musieť nájsť v konkrétnej spoločnosti, štáte.

● Péter Buda:

Vo všetkých troch štátoch pokladám za najdôležitejšie problémy, ktoré súvisia s integráciou do EÚ, respektíve s náboženskými otázkami integrácie. Je možné, že z hľadiska náboženskej a cirkevnej politiky budú vo všetkých troch štátoch určujúcim faktorom, pričom si treba uvedomiť predovšetkým problematiku histórie štátnej neutrality. Prečo a v akom historickom kontexte sa vytvorila, aké historické ponaučenia viedli k pochopeniu faktu, že na pokojné spolunažívanie rôznych ľudí si musíme osvojiť princíp sekulárneho štátu. Neznamená to sekularizáciu spoločnosti, ale štátu. Okrem toho sa domnievam, že je veľmi dôležité, aby sme sa v našich štátoch pokúsili rozvíjať náboženskú vzdelanosť, aby ľudia mohli túto problematiku pochopiť.

Za najväčší problém Maďarska považujem posun reálnych konfliktov do transcendentnej polohy. Žiaľ, túto tendenciu, presadzovanie sa antimodernistických, fundamentalistických síl, môžeme pozorovať na celom svete. Nejde však o presadzovanie sa cirkví, ale o vyslovene politické, náboženské fundamentalistické sily, ktoré v rozhodujúcej miere prispievajú k radikalizovaniu politických konfliktov. Po zdolaní mnohých predsudkov si musíme uvedomiť, že ten, kto si neváži presvedčenie iných, nemôže byť naozaj pobožný a kresťan. Veď ten, kto berie vážne vlastnú vieru, vie, aké je svedomie sväté. Ani mu nenapadne žiadať od iných cirkví, od inak zmýšľajúcich ľudí, aby podporovali jeho vlastnú vieru, neočakáva, aby pod nátlakom prevzali iné morálne zásady. Z tohto aspektu sme, podľa mňa, ešte v staroveku. Zmena nenastala, nič nového pod slnkom, bojujeme v tých istých zápasoch, ktoré boli v európskej civilizácii vždy prítomné. Darmo máme ústavu, ktorá vymedzuje odluku štátu a cirkví, vždy sa nájdu snahy, ktoré to chcú zmeniť. Máme trestný zákon, ktorý rieši trestnoprávne činy, no predsa máme aj zločincov. Žiaľ, nikdy sa nám nepodarí vytvoriť dokonalú spoločnosť. Podľa môjho názoru je prvoradým princípom tolerancia, ktorá však neznamená neutralitu, ľahostajnosť, veď aj vo vlastnom živote máme hodnoty, ktoré považujeme za sväté a absolútne.

ELŐSZÓ

A Visegrádi Szalon beszélgetéssorozat 2007. januárjában kezdődött a Palisády-Védcölöp Alapítvány kezdeményezésére, a pozsonyi magyar cseh és lengyel intézet közreműködésével. A „szalonbeszélgetések” célja az volt, hogy fórumot teremtsenek a térség országaiban élő szakértelmiségiek és érdeklődő laikusok számára, s ezzel is erősítve a közép-európaiság, a közös térséghez tartozás tudatát.

Az elmúlt tizenhét év a demokratikus intézményrendszer és jogrend átstrukturálásával, a működőképes modellek megtalálásával és alkalmazásával telt el mind a négy országban, mindenhol több-kevesebb sikerrel. Úgy gondoltuk, tizenhét év elteltével érdemes egy pillanatra megállni, és megvizsgálni, ki mire jutott az egyes problémák megoldásában, milyen következményekkel jártak a 90-es években hozott döntések és elfogadott törvények, mit lehetett vagy kellett volna másképpen csinálni, illetve a négy „visegrádi” közül ki talált rá az optimális megoldásra az egyes témakörökben.

Olyan témák megvitatására hívtunk össze szakembereket, amelyek mind a négy országban aktuálisak, megoldásra várnak, vagy született ugyan megoldás, de ennek még nem látjuk át az összes következményét. A beszélgetések résztvevői saját országukban fontos döntéshozók voltak az említett időszakban. Kiemelt posztokon tevékenykedtek a törvények és szabályozások előkészítésekor, ismerik az akkor született és most készülő döntések hátterét, az elfogadott megoldás melletti és elleni érveket.

A beszélgetések forgatókönyve ennek megfelelően alakult: a meghívottak röviden felvázolták a probléma előzményeit saját országukban, valamint összefoglalták a döntést megelőző vitát, majd egymás megoldásait megismerve közösen igyekeztek megtalálni a ma érvényes alternatívákat, az esetleges következmények figyelembe vételével.

A meghívott szakértőket a partnerszervezetek segítségével választottuk ki és szólítottuk meg. A rendezvények moderátorait mindig a vendéglátó intézmény (a pozsonyi három kulturális intézet egyike) választotta ki és hívta meg, rendszerint az egyik szlovákiai partner, az IVO munkatársai közül.

Reméljük, a legérdekesebb eszmecseréket tartalmazó Visegrádi Füzetek azok számára is hasznos olvasmánynak bizonyulnak, akik személyesen nem vehettek részt ezeken a beszélgetéseken. A beszélgetések szerkesztésénél – a stíliztika ésszerűség határai között – azért is igyekeztünk megőrizni az élőbeszéd, a polémia sajátos fordulatait, hogy jobban érzékelhetővé tegyük ezeknek a találkozóknak a hangulatát.

Egy sikeres sorozat zárul most, amelyből kiderült számunkra, hogy a szellemi összetartozás érzését nem csupán a közös hagyományok és a történelmi múlt, hanem a mai társadalmi és kulturális problémák azonossága is alakíthatja.

SZABAD EGYHÁZ A SZABAD ORSZÁGBAN?

ÁLLAM ÉS EGYHÁZ VISZONYÁRÓL

2007. 1. 18.

VENDÉGEK:

- **Buda Péter,**
egyházpolitikai szakértő (Magyarország)
- **Barabás Tamás,**
a Vallási Információs és Oktatási Központ vezetője (Magyarország)
- **Tomasz Dostatni**
domonkos rendi szakértő, publicista (Lengyelország)
- **František Mikloško,**
kereszténydemokrata párti parlamenti képviselő (Szlovákia)
- A beszélgetést **Miroslav Kollár** analitikus (IVO) vetette.

● Miroslav Kollár:

A Visegrádi Szalon mai beszélgetésének vendégei: František Mikloško parlamenti képviselő (Szlovákia), Tomasz Dostatni református lelkész, szakíró (Lengyelország), Buda Péter, egyházpolitikai szakértő, volt miniszterelnöki tanácsadó (Magyarország) és Barabás Tamás a Vallási Információs és Oktatási Központ vezetője (Magyarország). Az én nevem Miroslav Kollár, egyházpolitikai szakértő vagyok, az IVO társadalomkutató intézet munkatársa.

Először is vizsgáljuk meg az állam és az egyház kapcsolatát a visegrádi országokban, közvetlenül a rendszerváltás után.

● Buda Péter:

Magyarországon 1990-ben, már a rendszerváltás idején, de még az utolsó állampárti kormány idejében fogadták el az egyházakról és a lelkiismereti és a vallásszabadságról szóló törvényt. Ez tükrözte az alkotmányban foglalt elveket, melyek kimondják állam és egyház elválasztását. A magyar berendezkedés tehát az állam és egyház elválasztására, illetve a felekezeti jogegyenlőségre épül.

Szemléletében ez a törvény visszanyúl az 1800-as évek végének időszakához, amikor a magyar polgárosodás nagy alakjai ugyanezt az elvet fogalmazták meg. Azt, hogy az állam és az egyház, illetve a társadalom egészséges együttélésének legideálisabb feltételrendszerét a szekuláris modell, vagyis az állam semlegességének elismerése biztosítja. Ezt az elvet számos félreértés övezte az európai és magyar civilizációtörténetben is. Sokan értelmelték az állam és egyház ellenséges elválasztásaként, mintha az állam világnézeti semlegességéből egyfajta ellenségeskedés következne a vallásos emberekkel szemben. Természetesen ennek az elvnek az eredeti koncepciója nem erről szólt, hanem azt hangsúlyozta, hogy a történelmi tanulságok alapján a legbékésebb módon akkor tudnak a különböző világnézeti, gondolkodású emberek együtt élni, ha az állam nem foglal állást vallási, világnézeti kérdésekben. Ez nem az állam értékmentességét vagy értékellenességét jelenti, hanem a semlegességét. Azt, hogy az állam legfőbb értéke a semlegessége, hogy nem foglal állást világnézeti kérdésekben, mert ez a múlt tanúsága szerint sok esetben komoly bajokhoz vezethet.

A rendszerváltás után megszületett az 1990. évi 4. sz. törvény, amely előírta, hogy az állam nem szólhat bele az egyházak alapításába, és az Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet (EBESZ) által előírt egyházalapítási kritériumok szellemében próbálta szabályozni az egyházak bejegyzésének elvét. Vagyis egy minimális taglétszám szükségeltetik ahhoz, hogy egy egyházat bejegyezzenek. Az állam nem vizsgálja az egyházak hitelvéit, és nem foglal állást abban, hogy melyik egyház jó vagy rossz – ezt az állampolgárokra bízta.

A rendszerváltás utáni politikai folyamatok Magyarországon sok tekintetben megkavarták ezeket a tiszta és egyértelmű elveket. Ennek nyilvánvaló oka volt az is, hogy az állampárti időben az egyházakat elnyomták, ami mind az egyházakból, mind az egykori pártállami elitből kompenzációs kényszert váltott ki. Továbbra is fennmaradtak olyan törekvések, melyek próbálták az egyházakat különböző pénzügyi jutatásokkal lekenyerezni, saját politikájuknak megnyerni, megszerezni a támogatásukat. Ezt lehetővé tették az évenkénti költségvetési viták, melyek során minden egyháznak meg kellett vívnia azért, hogy elegendő támogatást kapjon az éppen regnáló kormánytól vagy parlamenti többségtől.

Ezt a méltatlan helyzetet kívánták megváltoztatni a rendszerváltást követő második kormányzati ciklusban 1997-ben, amikor az egyházak anyagi támogatását az adófelajánlók akaratához kötötték. Az egyházügyi törvény ugyan kimondja azt a szerintem nagyon helyes elvet, hogy az egyházakat a saját híveiknek kell fenntartaniuk, ugyanakkor el kell ismerni, hogy a kommunista időszak alatt az egyházi vagyont államosították. Ennek csak az ingatlan részét szolgáltatva vissza, illetve szolgáltatva ma is vissza a magyar állam. Azt a földbirtokvagyont, amelynek a jövedelmeiből ezt az ingatlanvagyont el lehet látni, nem kapják vissza az egyházak. Mint ahogy nem kapják vissza az arisztokrata földesurak sem. Ez egy társadalmi megegyezés Magyarországon. Ezért gondolkodtak el azon, milyen megoldással lehetne ezt a szakadékot áthidalni, hogyan lehetne bizonyos fokú anyagi önállóságot biztosítani az egyházaknak. Ezért találták ki az egyszázalékos felajánlás rendszerét. A személyi jövedelemadóval (SZJA) rendelkező állampolgárok adójuk egy százalékát felajánlhatják valamelyik egyház javára. Ez a rendszer hivatott biztosítani, hogy -bár ez is költségvetési támogatás az egyházaknak, mert a személyi jövedelemadó is a költségvetés része -, de mégis érvényesül az egyházakat támogató állampolgárok személyes döntése, akarat. Hamar kiderült azonban, hogy nagyon kevesen vannak, akik fel akarják ajánlani személyi jövedelemadójuk egy százalékát az egyházak számára. Ez azért is különös, mert a németországi helyzettel ellentétben, ahol a személyi jövedelemadón túl lehet bizonyos összeget felajánlani az egyházaknak, Magyarországon abból az adóból ajánlhatnak fel az emberek, amelyet amúgy is be kell fizetniük. Kiderült, hogy az egyházak igazán elkötelezett támogatóinak köre tizenegynéhány százalék körül mozog. Ezt támasztották alá az egyházak által végzett közvéleménykutatási adatok is. A népegyházak tekintetében, ahol nagyjából beleszületés alapján keletkezik az egyháztagság, kiderült, hogy körülbelül 10-13 százalékos az egyházak támogatottsága.

Ezt a helyzetet bizonyos egyházak részéről sokan sérelmezték, és próbálták elérni, hogy valamilyen törvényi garancia szülessen arra, hogy az egyházak egy állandó összeghez jussanak. Ennek jegyében kötötték meg 1997-ben a Magyar

Köztársaság kormánya és a Vatikán között azt a megállapodást, amely biztosított a katolikus egyház számára egy bizonyos összeget, adókedvezményeket, és kikötötte, hogy ezt a megállapodást, illetve az adókedvezmények körét az állam nem szűkítheti a katolikus egyház beleegyezése nélkül. Ez már egy csavar volt az eredeti elképzeléseken, és eltávolodást jelentett az állam és egyház elválasztásának klasszikus elvétől.

Bizonyos egyházak vezetésében van egyfajta megosztottság az államhatalomhoz való viszony tekintetében. Magyarországon is létezik ez a megosztottság. Megindult egy szövetséges-keresés a politikai erőterben, ez találkozott azzal a szövetséges-kereséssel, amely a politikai erőter részéről indult meg az egyházak felé, és amelynek a célja az volt, hogy a politikai hatalmukat bizonyos körök kvázi-vallási retorikával, kvázi-vallási jóváhagyással legitimálják.

Ezzel párhuzamosan indultak törekvések az egyházügyi törvény szigorítása érdekében is, amelyek óhatatlanul oda vezettek volna, hogy fővonalon kívül eső egyházak, világnézetek partvonalra helyeződnek. Ezek a törekvések az EBESZ ajánlásai és közbenjárása hatására végül meghiúsultak. Jelenleg a rendszerváltás hajnalán elfogadott törvények határozzák meg az állam és az egyház viszonyát.

Tény ugyanakkor, hogy folyamatosan erősödtek a törekvések annak érdekében, hogy az államot az egyháztól elválasztó falat tégláról téglára lejjebb bontsák. Olyan új korszakban élünk, amelyben megfigyelhető, hogyan próbálják az intézményes vallások újragyarmatosítani a közéletet. A Der Spiegel című német folyóirat nemrégiben ennek a témának szentelte egy teljes különkiadását. Neves nemzetközi szakemberek és kutatók nyilatkoznak ebben a kérdésben. Felhívják a figyelmet arra, hogy egy új korszak küszöbéhez értünk, amikor az elkövetkező másfél-két évtizedet előreláthatólag alapvetően a vallási alapú küzdelmek, konfliktusok és a vallási identitás megerősödése fogja jellemezni. Erről amerikai hírszerzői jelentések is születtek. A probléma nem az, hogy erősödik a vallásosság, ez önmagában nagyon pozitív folyamat, hanem az, hogy a kérdés átcsúszik a politika területére, és nem marad meg azon a szinten, ahol az állampolgárok a saját társadalmi, civil önszerveződéseiken keresztül próbálnak befolyást gyakorolni a társadalomra.

● Tomasz Dostatni:

Lengyelországban az elmúlt tizenhét évben nagyon érdekes kompromisszumot kötött az állam és az egyház. Ennek a kompromisszumnak a bizonyossága két teljesen új dokumentum, mégpedig Lengyelország új alkotmánya, valamint a Vatikán és Lengyelország közötti konkordátum. Annak meghatározása, amiről Buda úr beszélt, nevezetesen „az állam elszakadása az egyháztól”, egy nagyon

érdekes megállapításban összegződött, miszerint az egyház és az állam, ahogy a lengyel alkotmány kimondja, megtartja a kölcsönös együttműködést és autonómiát. A két kulcsfogalom tehát az autonómia és a kölcsönös együttműködés. Az állam és a vallás autonómiája egyaránt, kölcsönös együttműködés a konkrét emberek jóléte és az általános jólét érdekében. Ez mind megtalálható a lengyel alkotmányban és a későbbi konkordátumban is.

A római katolikus egyházzal beszélek, holott az alkotmányban ez általánosan vonatkozik minden egyházra, ahogyan az autonómia és együttműködés tervezete is. Röviden ismertetem önökkel azokat a kérdésköröket, melyek az utolsó tizenhét év időszakában vita tárgyát képezték az állam és az egyház között. A felmerült problémákra végül olyan kompromisszumos megoldás született, amely nem csupán a jog, hanem társadalmi szintjén is működik. Úgy gondolom, mielőtt ezzel foglalkoznánk, fontos a lengyel katolikus egyház jellegzetességeit, mivel nélkülük nehezen értenénk meg Lengyelország néhány sajátosságát.

Jelenleg Lengyelországban a katolikus egyház a lengyel nemzetiségűek 90 százalékát, 25 ezer papot, 120 püspököt és 40 egyházkerületet jelent. A második világháború előtt Lengyelország nem volt egyvallású állam. Hatalmas, 3,5 milliós zsidó kisebbsége volt, nagy volt a pravoszláv közösség is, amely főként ukrán és fehérorosz nemzetiségű volt. Lengyelország 1945 óta egynemzetiségű és egyvallású.

Visszatérek tehát azokhoz a problémákhoz, melyek az elmúlt tizenhét évben feszültséget váltottak ki Lengyelországban. Az első, mely mindjárt a 90-es évek elején jelentkezett, a hitoktatás újbóli bevezetése volt. A kommunista időszakban nem volt vallási nevelés a lengyel iskolákban. Ez gerjesztette tehát az első nyilvános vitákat és egyben ez okozta a kezdeti feszültséget is. Van-e helye a hitoktatásnak az iskolákban, vagy nincs? Milyen legyen a hitoktatás? Azt lehet mondani, az állam és az egyház viszonylag gyorsan megegyezett, hogy a hitoktatást a vasárnap templomi oktatás helyett az iskolákban végezzék.

A második polémia középpontjában a keresztény értékek álltak, konkrétan az, milyen módon jelenjenek meg ezek az állami jogalkalmazásban. Ezt élénk parlamenti és sajtóvita előzte meg, mely arról szólt, milyen értékekről van szó, és hogyan kell őket meghatározni?

A harmadik komoly vita az európai integrációt érintette. Nagyon sokáig és tárgyyszerűen folyt a párbeszéd a kereszténység és a vallás feladatáról. Ez a vita máig tart. A tervezett európai alkotmányban még mindig nyitott kérdés, milyen lesz a jogrendszer, milyen viszonyt alakítunk ki az európai örökséghez, történelmhez, a kereszténységhez és Európa más vallásaihoz.

A következő, nyilvánosan is megvitatott probléma a konkordátum volt, melyet viszonylag gyorsan aláírt a lengyel kormányt képviselő Hanna Suchocka miniszterelnök és a Vatikán. Ez a konkordátum is várt néhány évig az országgyűlési jóváhagyásra. Változott a kormány, változtak a koalíciók, csak a konkordátum körüli vita maradt egyenletesen heves. A felmerült kérdések azonban nagyrészt nem szakmaiak, hanem politikai jellegűek voltak.

A következő téma, mely nagyon éles vitát váltott ki a társadalomban, az élethez való jog problémája volt, mely az abortusztörvény elfogadásával végződött.

Az utolsó, hatodik témakör olyan jelenséggel foglalkozik, melynek tanúi vagyunk ma Lengyelországban, Szlovákiában és Csehországban is. Ez a politikai tisztogatás témája. Ezt a szót egyáltalán nem szeretem, ezért ha az egyházra vonatkoztatjuk, a kommunista múlt felszámolását tartom szabatosabb kifejezésnek.

Még két témát érintenek. Buda úr említette az állam elválasztását az egyháztól, a jelenlegi elszakadás történetét. A különválasztás akár ellenséges is lehet, és működhet ideológiai alapon. Nagyon szép eszmefuttatást hallottam, amelyvel egyetértek, mármint abban, hogy az államnak semlegesnek kell lennie. De a semlegességet többféleképpen lehet értelmezni. Lengyelországban a semlegesség fogalma - mivel azérz az állam külön van választva az egyháztól -, feltételezi az autonómiát és együttműködést. A semlegesség értelmezés kérdése. Érintheti például a laikusságot, de ha a két alany, az állam és az egyház találkozik, fontos figyelembe venni azt a tervezetet, mely a II. Vatikáni Zsinaton született a világ és az egyház viszonyáról, az egyház és a demokratikus és liberális állam viszonyáról, ahol voltaképpen a kölcsönös autonómia megtartásáról van szó. Szabad egyház a szabad országban. Ez a semlegesség területe, melyet nagyon jól fel lehet használni az emberek jólétének, általános komfortérzékének megteremtésére.

Úgy gondolom, nagyon komoly probléma az egyház állami finanszírozása, s meglehetősen eltérő képet mutat Lengyelországban. A lengyel egyház jelentős erőt képvisel. A kommunizmus idején az állam megpróbálta teljes mértékben függővé tenni az egyházat az államtól. De a lengyelországi keresztények túlfinomult érzékük van az ilyesmire, mert jól emlékeznek II. József császár rendeleteire. Arra is, milyen volt egy keresztény helyzete a Szovjetunióban, mit jelentett Csehszlovákiában, Magyarországon és más kommunista országokban az állam által kitartható egyház. Ezért a lengyel katolikus egyház visszautasította az állam ajánlatát. Tehát elvetette az állami finanszírozást, és máig is az emberektől, hívóktól kapott pénzből tartja el magát. Lengyelországban nem létezik templomi adó, mint Németországban. Németországban ez az adó kötelező, Olaszországban pedig önkéntes alapú. A lengyel egyház azért képes a túlélésre, mert önfinanszírozó.

Igaz, egyes területeken, ahol az egyház állami feladatokat lát el, például egyházi tulajdonú magán főiskolákat, illetve középiskolákat tart fenn, ott, részleges állami támogatásban részesül. Ugyanígy a lengyel adótörvények szerint az egyháznak adományokat fogadhat el. Tehát valaki adomány formájában pénzt utalhat át, és ezt leírhatja az adóalapjából.

Néhány szó még a lusztrációról, azaz a kommunista múlt felszámolásáról. Nemrég az a világsajtót bejárta a varsói érsek, Stanislaw Wielgus esete, aki két nappal hivatalba lépése után lemondott. Lengyelországban most nagyon felgyorsult a múlt feldolgozásának folyamata, a politikai és egyházi szférában egyaránt. Százhusz püspök vetette magát alá az átvilágítási eljárásnak: maguk kérvényezték a lengyel püspöki hivatal történelmi bizottságánál, hogy vizsgálják meg a múltjukat a titkosszolgálati jelentésekben.

Hogy ez milyen eredményre vezet, még nem tudhatjuk.

● **František Mikloško:**

Úgy gondolom, hogy az állam és az egyház viszonyában az elkövetkezendő időben, talán évtizedekben jelentős feszültség várható. Kettejük viszonyát egy szerződés, a konkordátum, szabályozza. A múlt politikai elitjei tudták, hogy az ilyen dokumentumok hosszú időre rögzítik a viszonyokat. A II. világháború után olyan új problémák merültek fel, amelyekről az addigi szerződések nem rendelkeztek.

A múltban az egyház pozíciója nagyon erős volt. A XX. század második felében azonban megerősödött a szekuláris állam, s ez egy ponton túlmár a laicizmus diktatúrájának formáját öltötte magára. Nemrég meghallgattam egy francia szakember előadását. Amikor azt hallottam, hogy a francia iskolákban tilos a keresztényeknek keresztet, a muszlim lányoknak kendőt, a zsidóknak csillagot viselniük, tudatosítottam, ez ugyanaz a hozzáállás, mint a kommunizmusban. Akkoriban sem lehetett semmilyen szimbólumot viselni az iskolákban, az iskola volt az a hely, ahol a vallást nem emlegették. Ez egy teljesen új, eddig ismeretlen jelenség. Franciország jutott talán a legmesszebbre ezen a téren, de más államok, például Németország is kitolják a vallást a privát szférába. Amennyiben van az iskolákban hittanoktatás, vallástörténetként hirdetik meg, olyan tárgyként, mely alapvető ismereteket nyújt minden vallásról. Nyugat-Európában az állam fenntartja magának a jogot az alapelvek meghatározására. A problémát az gerjeszti, hogy a laikus államot a választott kormányok képviselik. Ezt leginkább a spanyol modell alapján mutatható be: nyolc évi néppárti kormányzás után jöttek a szocialisták, s a laikus állam fogalmát egy pillantás alatt néhány egyszerű többséggel elfogadott törvénnyel módosították, jellege alapvetően, alapelveiben változott meg.

Az utóbbi évtizedekben újabb etikai problémák merültek fel, amelyekkel a múltban nem számoltunk. Például az összejtutatóssal, vagy hasonló fejleményekkel nem foglalkoznak az említett szerződések. Azzal sem, hogyan lehet egyáltalán felvetni a kérdést, mivel az államnak joga és kötelessége meghatározni mindent, ami erre vonatkozik, beleértve az oktatást is. Mondjuk, a laikus, de vallásos meggyőződésű tanítóknak az állami ideológiát kell előadniük, még akkor is, ha ez a lelkiismeretükkel ellentétes. Nyugat-Európa nem számított a muszlim világ radikalizálódására sem.. Ha egy muszlim rendőr megtagadja a londoni izraeli nagykövetség őrzését, s ezt az állam tiszteltben tartja, akkor Nyugat-Európa - annak ellenére, hogy azt állítja, az állam ura a helyzetnek - egyszerűen hátrálni kezd. Nyomásra teszi, például a terrorizmus nyomására hátrál meg a vallás meggyőződés előtt. Más országokra is ez vár, ahol nagy számú muszlim közösség él, ezért biztosra veszem, hogy a szabad lelkiismeret kérdése központi témává válik.

A megoldásra nincs receptem, csak számba veszem a problémákat. Idő kérdése, hogy a keresztény egyházak is tudatosítsák, mennyiben határozhatja meg az állam az ország ideológiáját, s erre mennyiben lehetnek hatással az egyházak. Természetesen nem arra gondolok, hogy az egyház szabja meg az alapideológiát, hanem arra, hogymeg kell keresni az egyensúlyt az állam, az egyházak és az emberek lelkiismerete között. A legnehezebb az arányokat eltalálni: nem csodálom, hogy a lelkiismereti fenntartásokról szóló szerződés vitatható maradt. Az arányok talán nagy harcokban, egyeztetések által dőlnek el, melyek az emberi lelkiismeret, annak társadalmi hatásai és a társadalmi életnek keretet biztosító állam közötti egyensúly keresését hozzák.

Szlovákia - Csehszlovákián belül - azon modell szerint működött, amely az Osztrák-Magyar Monarchia évszázados örökségéből eredt. A Csehszlovák Köztársaság ezt automatikusan átvette: az állam főleg a papok, esetleg a hitoktatók bérért finanszírozza. Ezt a modellt követte a kommunista Csehszlovákia is, de már a papok és az egyházi emberek elleni zsarolás eszközeként. Ilyen előzmények, az évszázados „szellemi idomítás“ után nem lesz könnyű egy ésszerű, új modellt találni. A helyzet 1989 novembere után sem változott.

Jó modellt találni sosem egyszerű, ez mindig az emberek mentalitásától, a kor hangulatától függ. Úgy gondolom, Szlovákiának is szüksége van egy új modellre. Léteznek kis egyházak, amelyek alapvetően valamiféle kompenzációra szorulnak majd. Eddig az olasz modell mutatkozik elfogadható kiindulópontnak, mely szerint az állam az egész lelki szféráról (egyházakról, jótékony-ságról) gondoskodik.

Szlovákia mostanáig három vatikáni szerződést írt alá. Az első általános alapszerződés volt, majd két részletkérdésekkel foglalkozó következett az oktatásügy és a fegyveres testületek tárgykörében. Sajátosságuk abban rejlik – és erről a sajtó ritkán szól –, hogy a vatikáni szerződést (főként az általánost, valamint az oktatásra vonatkozót) a parlament hagyta jóvá, tehát nehezebb felmondani. A többi egyházzal a szerződések csak kormány szintűek, igaz semmivel sem kevésbé érvényesek, mint a vatikáni, hiszen a Szlovák Köztársaság Alkotmánya kimondja: minden egyház és vallás egyenlő. Ha egy kormány a jövőben csak egyetlen egyházzal kapcsolatban változtatna a törvényen, az alkotmánybírók kötelesek lennének ezt a rendelkezést hatályon kívül helyezni, hiszen a katolikus egyházzal szemben bármilyen változtatás nagyon nehezen érhető el. Tehát az, hogy az egyházak egyenrangúak, az részben a vatikáni szerződéseknek is köszönhető. Még akkor is, ha egyes szerződések államközi, mások pedig kormány szintűek. Az alkotmány szerint lehetetlen egymástól függetlenül változtatni rajtuk.

● Barabás Tamás:

Könnyű ennyi információ után reagálni az elhangzottakra. Buda Péter kollégám beszélt az állami egyházjog vagy az állami egyházpolitika történetéről és aspektusairól Magyarországon. Ezzel kapcsolatban egy civil szervezet képviselőjében szeretnék egy-két érdekes szempontot felvillantani, ami kapcsolódik a lengyel kolléga és a többi hozzászóló által elmondottakhoz. Magyarországon ma egy későkádári, költséges, nehezen fenntartható államigazgatási struktúrával próbálja a politika valamilyen módon kezelni az egyházat mint társadalmi jelenséget. Nagy rendrakás zajlik a magyar közigazgatásban. Az elmúlt tizenhat évben az egyházi kapcsolatok kezelése volt minisztériumi szinten, volt a miniszterelnöki hivatal mellett, azaz a mindenkori politikai elit mindig másra bízta az egyházakkal való kapcsolattartást. Ennek oka szerintem az, hogy az állam visszahúzóó fázisban van. Ez egy nagyon erős tendencia, amely érvényesülni fog a többi visegrádi országban is. Bizonyos funkciókat képtelen ellátni, nincs költségvetési fedezet arra, hogy ilyen mértékben szociális és oktatási intézményeket tartson fenn. Ugyanakkor az egyház lassan magára talál mind a kommunikációt, mind a működését illetően. Az állam visszahúzóódik, az egyház pedig egyre dinamikusabban igyekszik a társadalomban pozicionálni magát. Civil szempontból egy példa: az állam Magyarországon legalább háromezernél feladatot próbál a helyi önkormányzatok nyakába varrni, ez nyilván képtelenség. Úgy tűnik, hogy az egyház egyre több állami feladatot, törvényben előírt kötelező funkciót vállal át: iskolákat, szociális intézményeket tart fenn. Ugyanakkor az állam felügyeleti jogosítványai kapcsán nyilvánvalóvá válik a kérdés, hogy hol tudjuk meghúzni az autonómia határait. Tehát a fenntartott intézmény, mondjuk egy iskola, kórház stb. normatív támogatásban részesül-e?

Akkor vajon ezeknek a klasszikus államigazgatási jogosítványoknak vissza kell-e húzódnuk és tiszteletben kell-e tartaniuk az egyházi autonómiát? Mi úgy gondoljuk, hogy nem. Itt ennek nincs tere, nem szabad, hogy tere legyen. Ugyanakkor a hitéleti kérdésekben a régió országainak alkotmányai világosan kimondják, hogy az állam az egyháztól elválasztva működik. Ez egyébként a magyar jogi értelmezésben a felügyeleti jog hiányát jelenti. Én úgy látom, hogy ez Szlovákiában vagy Lengyelországban, akár az egyház-finanszírozás kapcsán, akár az egyház által működtetett intézmények támogatása kapcsán domináns kérdés. Vajon hol húzódik az egyházi autonómia határa?

● **Ladislav Snopko** (Szlovákia volt kulturális minisztere):

Úgy tűnik, a téma megnevezése – állam és egyház – nem pontos, mert mintha egy államról és egyetlen egyházzal volna szó. Államból egy van, egyházból viszont sok. A viszonynak természetesen interaktívnak kell lennie. Olyan interaktivitás ez, amelyben mindkét oldal a saját ügyeibe való beavatkozásoktól tart. Úgy gondolom, Szlovákia fokozatosan normalizálja az egyházakkal való viszonyát. A kommunista múltban az állam valóban példátlanul beavatkozott az egyházi ügyekbe. Ennek fordítottja elméleti kérdés, noha például a kommunista állam is részben annak köszönheti létrejöttét, hogy sok polgár érezte úgy, az egyház túlzottan beleszól az állam ügyeibe – itt a kommunizmus előtti időkre gondolok. Ha el szeretnénk kerülni a két végletet, tudatosítanunk kell, hogy az állam a közügyekért felel. Nem tudom, helyes-e állami igeológiát emlegetni, mert ez bizonyos fokú egyszerűsítés. Az államnak ne legyen ideológiája, törődjön azzal, hogy a polgárai különböző ideológiákat képviselve képesek legyenek együtt élni. Ebben az állam és az egyház eszmeisége különbözik, mivel az egyház ideologikus. Tudatosítani kell továbbá, hogy az állam mindenkiért van, tehát az egyházakért is. Ha a kettejük közötti viszony pontosan meg lenne határozva, az egyház is nyithatna. Nem mindenki felé, de engedjen közel magához másokat is az „övénél” mellett. Arra gondolok, hogy az állam nem csupán az egyház működését támogatja anyagilag, hanem azon egyházi épületek karbantartását is, amelyek műemléknek számítanak. Ezek nem csak az egyház kulturális örökségét képezik, hanem mindannyiunkét. Gyakran találkozom azzal a helyzettel, hogy államilag dotált műemlékek nem hozzáférhetők a nagyközönség számára, csupán a hívők látogathatják őket a misék alkalmával. Ezt meg kellene oldani. Érezhető, hogy a viszony rendezetlen. Leginkább azt szeretném mondani, hogy témánk már elavult, mivel új helyzettel kell szembenéznünk. Ez nem az állam és az egyház viszonyának témája, hanem az egyházak egymás közötti viszonyának és az államhoz való viszonyulásuknak az ügye. Hallhatunk ma a jövő problémáiról, amelyek hozzánk még nem jutottak el, például a muszlimok és keresztények közötti gondokról – ezek mind az egyházak közötti problémák. Ilyen esetekben az állam felelős döntőbíróvá lép elő, nem két

egyház ügyeiben, hanem a minden állampolgár életével összefüggő problémák megoldásában. 1989-90 után a görög-katolikus és a pravoszláv egyház között alakult ki konfliktus. Azt hiszem, akkor az állam pontosan végezte a dolgát, megértette, hogy a megoldás nem csupán két egyház ügye. Az állam többféle megoldással is megpróbálkozott, nem csak jogi úton, hanem anyagilag is. Eredményes lett, hiszen a konfliktus, mely akár véres is lehetett volna, verbális szinten maradt, nem öltött más, rosszabb formát. Hasonló konfliktust nem oldottak meg a balkáni országok, s az vérengzéssé fajult. A jövőre nézve elgondolkodtató, hogy az állam ilyen konfliktusok megoldásában vegyen részt, noha ma ez nem tűnik időszerűnek.

● **Tomasz Dostatni:**

Őn azt mondta, az egyház ideologikus. Én azt hiszem, hogy a keresztények, katolikusoknak, evangélikusoknak, pravoszlavoknak önmaguktól kell megkérdezniük, mi is az egyház. Nem értek egyet azzal, hogy az egyház ideológia dolga. Az egyház és a kereszténység vallásosság dolga.

● **Ladislav Snopko:**

Elnézést, nem az ideológia fogalmára gondoltam, hanem az idea, az eszme fogalmára.

● **Katarína Závacká (történész):**

A Szlovák Tudományos Akadémia Államjogi Intézetének munkatársa vagyok, az állam és jog történetével foglalkozom. Amikor idejöttem, eltökéltem, hogy meg sem szólalok. Most viszont nehéz csendben maradnom. Mikloško úr elvi ellenzéke vagyok. Mondhatni, alapvetően ellenzem a nézeteit. A gondok, amelyekről Dostatni úr szólt, számomra nagyon tanulságosak. Ismerem a lengyel és magyar problémakört. Az 1895-ös törvény, amely egyenjogúsította az egyházakat, s azok egyenrangúként befogadták a zsidó egyházat, nos, ennek elfogadása hosszan elnyúló harcot eredményezett. A törvényjavaslat egyetlen szavazattal ment át (Wekerle kormányfő szavazatával) három vagy négy szavazás után. Ez szintén nagy problémát jelentett, de pozitív irányt adott a fejlődésnek. Mindannyian büszkék lehetünk arra, hogy ez sikerült. Nem lehet eléggé nagyra értékelni e törvény jelentőségét. Kimondhatjuk, hogy 1939-ben Szlovákiában egy katolikus pap (Jozef Tiso – a szerk.) államelnöksége alatt ezt a törvényt csendben megszüntették, mégpedig azért, hogy a zsidó és más kisebb egyházakat kivonták a védelmi rendszerből. A törvény hatálya alá esőket, például az evangélikust is üldözték. Még katolikus papokat is üldözték, egyikük sem kapott emléktáblát. Azoknak sincs emléktáblájuk, akik az

antifasiszta ellenállásban résztvettek. A józan lakosság álláspontja 1948 után kezdett érvényesülni, amikor a katolikus egyház nem állt olyan védelem alatt, amelyet elképzelték maguknak. Ellenezte valaki a papok eltávolítását? Csupán lokálisan. Ahhoz képest, hogy ma mennyire katolikusként állítják be Szlovákiát, szinte semmilyen ellenállás nem volt. Ön, Kollár úr, azt mondta, a katolikus egyház befolyás kérdése. Ezzel nem értek egyet. Én ezt a befolyást nem éreztem. De a mélyen hívők, templomba járók sem. Nem érezték a befolyást, nem volt semmilyen támaszuk. A lengyel katolikus egyháztól eltérően, amely együttműködött a Szolidaritással, a II. világháború alatt és a kommunizmusban is segítette az embereket. Nálunk ez nem így volt, legalábbis én nem tudok róla. Miért sikerült például olyan kicsire a gyertyás tüntetés, mint amekkorára sikerült? Mások, a nem közvetlenül érintettek nem mentek el. Nekünk lelkiismereti problémát okozott, hogy odamenjünk. Miért is tettük volna, hiszen nem a kommunizmus elleni harcként fogtuk fel mindezt. Ezek fontos dolgok, amelyeket mifelénk elfednek, kozmetikáznak.

A Szentszékkal kötött alapszerződés olyannyira titokban készült, hogy a véleményezésére estétől reggelig kaptam időt. Csodálkoztam az első változaton és annak indoklásán. Elhűlve jöttem rá, hogy ezt rég ismerem, mivel még 1989 előtt olvastam a Mussolinival kötött konkordátumot. Egyszerűen lemásolták. Hihetetlen. Ismertem más hasonlókat is, a Hitlerrel vagy Ausztriával kötötteket. Nem vagyok fanatikus, csak sorra olvastam őket. Önök, akik itt ülnek, az említett szerződés és indoklásának elolvasása után egészen másképp ítélnék meg Mikloško urat és az államnak a katolikus egyházzal való viszonyát, beleértve a lelkiismeretről szóló törvényjavaslatot is. Említette például az összejtéket. Az oktatásban a katolikus egyház mindig a rövidebbet húzta. A második vatikáni zsinat nyitotta meg a tudomány és a kutatás eredményei elismerésének kérdését. Az a gond, hogy hozzánk ez még nem ért el. Ami a hitoktatást illeti, aki akart, az részesülhetett benne. Engem nem neveltek vallásosnak, mégis önszántamból jelentkeztem hittanra, hogy létszámhiány miatt ne szüntessék meg, s a többi gyerekeknek ne kelljen máshová járnia. Ma hegemonia van, ezt a katolikus egyház dokumentálja is. Saját fülemmel hallottam, hogy nálunk az alapszerződés által vált el az egyház az államtól. Bizonyos értelemben igen. Az állam fizessen és ne avatkozzon be. Ez a különállás. Nagyon jó felfogás, ugye? A mi pénzünkért az egyháznak semmilyen kötelezettségei sincsenek. Javaslom, tanulmányozzák a dolgot. Köszönöm.

● František Mikloško:

helyütt nem szükséges a történelemmel foglalkoznom, álláspontom világos és közismert. A tudományos haladás óriási. Az utóbbi egy-két, talán három évtizedben olyan eredmények születtek, amelyekre nem is gondoltunk. Nem az a

gond, hogy létezik őszejt kutatás. A gond egészen máshol gyökerezik. Mondok egy példát: a katolikus vagy evangélikus felekezetű tanítónő köteles az iskolában azt oktatni, hogy ez a problémakör teljesen rendben van. Ez itt lelkiismereti gond. Alapvető probléma, hogy elmondhatja-e a véleményét. Elfogadják-e az ehhez való jogot? Milyen mértékben határozza meg az állam a tantervet, amelyet mindenkinek tiszteletben kell tartania, s milyen mértékben szabad ezt valakinek saját lelkiismerete szerint kommentálnia? A kommunizmusban tilos volt minden fajta kommentár. Aki kommentált, repült. Kérdés, mi a helyzet ma. Bizonyos országokban bevezették az azonos neműek házasságát. Kérdés: a polgármester, illetve az eskettető köteles-e összeadni őket? Ha igen, ez bizonyos értelemben gondot jelent. Az illető hívóként azt mondhatja: én a tízparancsolat szerint egy nő és egy férfi házasságát ismerem el. Ezek a problémák létezni fognak. Legradikálisabban pedig a muszlimok vetik majd fel őket, mert ők aztán nem ismernek apellátát. Mi nagyon érzékenyen keressük majd a határt és a megoldást, ők azonban meglepnek majd mindannyiunkat.

● Katarína Zavacká:

Minden kutatásról tájékoztatni kell a nyilvánosságot. A tanárnőnek nem kommentálnia kell, hanem ismertetnie a tudomány eredményeit. Bármivel vissza lehet élni, ami tilos. Ha egy polgármester visszautasítja az esketést, akkor ne jelöltesse magát a választásokon. Számítania kell rá, hogy ő mindenki polgármestere lesz, nem csak a katolikusoké.

● Buda Péter:

Én is úgy gondolom, hogy az állami oktatás és az államigazgatás semlegességéből következik, hogy létezniük kell olyan közoktatási intézményeknek, ahol nem egyházi elvek, tanítások hangzanak el. Aki ilyet akar hallgatni, tanulni, el tud menni egyházi iskolákba – most már a visegrádi négyek országában is vannak ilyenek. Tehát nem sérül senkinek a lelkiismerete, hiszen mindenki azt az iskolát választhatja, ahol azt oktatják, ami az ő lelkiismeretének megfelelő. Ugyanez a véleményem bioetikai kérdésekben, vagy az azonos neműek házasságát illetően: én, mint meglehetősen vallásos és konzervatív ember helyesnek tartom, hogy mindenki saját erkölcsé, világnézete alapján foglaljon állást. Szerintem az államnak nem az a feladata, hogy erkölcsileg minősítse két ember együttélését, hanem pusztán az, hogy a polgári jog szerint regisztrálja ennek a két embernek az együttélését, összetartozását, ugyanis az államra több ebből nem is tartozik. Ezért vannak a világi szekuláris demokráciákban világi, polgári esküvők. És természetesen mindenki elmehet és részt vehet egyházi esküvőn is – aminek persze nincs polgári jogi konzekvenciája. Az állam azért tart igényt erre a jogra, hogy polgári jogilag regisztrálja ennek a két embernek

az együttélését. Ha a két ember történetesen azonos nemű, ezzel lehet egyet nem érteni, erkölcsileg elítélni őket, de az államnak nincs joga állást foglalnia az ügyben. Legalábbis a semleges állam elve szerint.

A Szlovákia és a Vatikán közötti konkordátum kérdése valóban nagy port vert fel Európa-szerte. A EP valláspolitikai munkacsoportjában – ahol szintén dolgozom – napirendi pontként is szerepelt. Sokan elég hevesen és keményen támadták, épp azok miatt a szempontok miatt, amelyek megítélésük szerint sértik az állam és egyház elválasztásának elvét. Utalás történt az egyházak múltban, például a kommunizmusban játszott szerepére, a kollaborációra, a kommunizmus előtti időszakban játszott szerepre. Ez Magyarországon is súlyos probléma. Lengyelországban, illetve a volt Kelet-Németországban saját érdekükben, a hitelesség megőrzése végett nagyon komolyan vették az egyházak átvilágítását. Lengyelországban a katolikus egyház a kommunizmussal szembeni ellenállás egyik élharcosa volt. Magyarországon nem. Ott a katolikus klérus 1989-ig a leghűbb és a legutolsó ideológiai támasza maradt a kormánynak. Magyarországon máig sem történt meg az egyházak átvilágítása, noha a hívők, akik áldozatok is, követelik ezt.

Úgy gondolom, hogy állam és egyház kapcsolatánál nagyon fontos tudatában lenni a történelmi érzékenységnek. Ez olyan meghatározó eleme a kérdéskörnek, amelynek tekintetbe vétele nélkül nem is lehet adekvát módon közelíteni. Itt van például az egyházak elmúlt évszázadokban játszott szerepe. Az egyházak szerepe abban, hogy az ideológiailag vagy vallásilag másként gondolkodókat diszkriminálják, másodrendű polgárokká tegyék. Ez mindegyik országban jelen volt, nálunk az 1895-ös törvény jelentette a legnagyobb lépést ennek a helyzetnek a megszüntetése felé. Magyarországon a harmincas-negyvenes években mégis a katolikus egyház volt a legfőbb gátja annak, hogy a többi felekezetet egyenrangúnak ismerjék el.

Ez további kérdéseket vet fel, például a blaszfémiaét, az istenkáromlást. Nem sejtem, mennyien tudják azt, hogy Európa számos országában jelenleg is érvényben vannak a blaszfémia-törvények, olyannyira, hogy az istenkáromlás jelenleg Európában sok helyen a letartóztatási parancs hatáskörébe tartozik, a népirtással egyenrangú bűncselekménynek számít. Ezek a törvények jelenleg hatályosak, de a társadalom erős szekularizáltsága miatt nem aktívak. Az utóbbi évekig nem sokaknak jutott eszébe, hogy azért, mert egy művészi, irodalmi alkotás sérti valakinek a vallási érzékenységét, hivatkozzon ezekre a törvényekre. Az elmúlt években azonban már történtek erre kísérletek. Ez részben az iszlám fundamentalizmus európai megjelenésének is köszönhető. Ennek egyik szélsőséges példája: Nagy-Britanniában az egyik áruházlánc a muszlimok tiltakozása miatt kénytelen volt eltávolítani egy mesefigurákat tartalmazó csomag-

ból a Micimackóból ismert Malacka figuráját. Ugyanis a malac mint állat, sérti a muszlimok érzékenységét, és az egyik városban tiltakoztak az ellen, hogy a malacfigurát ábrázoló bögréket kitegyék az áruházak polcaira és árusítsák őket. Az áruházlánc meghajolt ezek előtt a nem feltétlenül erőszakmentes tiltakozások előtt, és levette a polcairól ezeket a figurákat.

Vannak persze ennél kevésbé mulatságos esetek is, amelyeket például az Európai Emberjogi Bíróság is vizsgált. Ezek művészi, színházi, irodalmi alkotások betiltásáról szóltak. Igazából ez a kérdés lényege: amíg nem vesszük észre, hogy ez sajnos egy erősödő tendencia, addig elvont, teoretikus szinten mozgunk annak kapcsán, hogy melyik egyház mekkora támogatást kapjon. Sajnos olyan folyamatokról van szó, amelyek felelevenítik az elmúlt évszázadok tendenciáit, és azt hiszem, hogy sokan tartunk attól, hogy a világszerte megfigyelt vallási fundamentalista tendenciák következményeképpen ismét felelevenednek azok a blaszfémia-törvények, amelyek Európa számos országában jelenleg is hatályban vannak.

Az egyik legfontosabb kérdéskör, amivel a három országnak érdemes lenne foglalkoznia, az az európai értékek, európai integráció, európai alkotmány kérdésköre. Annál is inkább, mivel az EU vezetése hamarosan ki fogja adni az úgynevezett Berlini deklarációt, amely ebben a kérdésben foglal állást. Ezzel kapcsolatban óriási lobbitevékenység folyik a háttérben egyházi és világi részről is. Egyházi részről érdemes tudatában lenni a törekvések tétjének, súlyának. Nem csupán arról van szó, hogy az EU alkotmányában szerepeljen a keresztény örökségre való hivatkozás. Senki számára nem kérdéses, hogy Európa szellemi és történelmi öröksége nagy mértékben keresztény alapokon nyugszik. Hogy mit értünk kereszténységen, az megint más kérdés. Hiszen az európai kereszténység évszázadai alatt legalább két irányzat gyilkos ellensége volt egymásnak, egészen a legutóbbi időkig – gondolok itt a protestáns és római katolikus ellentétre. A tét valójában paradigmaticus jellegű. Hivatkozhatnék most a jelenlegi katolikus egyházfő egyik nyilatkozatára. Még bíborosként azt mondta, valójában az a tét, hogy Isten illetve Isten előtti felelősségünk az Európai Unió alkotmányának szerves része lesz-e vagy nem. Itt valójában egy jogfilozófiai paradigmaváltásról van szó, amelynek célja, hogy az eddigi szekuláris megalapozottságú európai politikai közösség egy kvázi vallási legitimációval bírjon. Ezt egyébként más, protestáns, ortodox egyházi szövetségek is megfogalmazták, amikor azt mondták, hogy döntő lépéseket kell tenni az európai jog vallási dimenzióval való felruházásában. Nagyon fontos lenne arról beszélni, hogyan viszonyul a három ország értelmisége, politikai elitje ehhez a kérdéshez, és milyen álláspont várható a három ország vitája során.

● Tomasz Dostatni:

Ez a helyzet ismerős Lengyelországból az utóbbi évekből. Az előbb elhangzott a „laicizmus diktatúrája” fogalom. Mivel témánk az állam és az egyház viszonya, nekünk, szlovákoknak, magyaroknak, cseheknek muszáj a történelmünkre tekinteni, például arra, milyen volt az állam és az egyház viszonya a csehszlovák időszakban. Hallottam, miként alakult a helyzet a II. világháborúban, és hogyan működött akkoriban a szlovák állam. Miként volt ez a kommunizmus időszakában? Lengyelországban teljesen mások a tapasztalatok. Lengyelország államként 127 évig nem is létezett. Az orosz cár uralkodása alatt első helyen a pravoszláv egyház állt, a katolikust elnyomták. Ha megnézzük a német megszállást, porosz protestantizmusról volt szó. El kell különítenünk a laikus államot az egyháztól. Nézzük meg, milyen az oroszországi fejlődés iránya, hogyan értelmezi Putyin a pravoszláv egyház feladatát, vagy nézzük meg Görögországot és benne az orthodox egyház szerepét, vagy Izraelt, amely egyházi állam, annak ellenére, hogy az emberek többsége nem hívő. Hallom, hogyan vélekedik Závadská asszony egyházzal és a kereszténységről. Hát ez nem az én egyházam, nem az én a kereszténységem. Javasolom megvizsgálni, hogyan látják a katolikusok vagy más felekezetek képviselői az állam-egyház viszonyt. A második vatikáni zsinat óta a katolikus egyház nem ért egyet az „egyházi állam” vagy a „laikus ország” mint ideologikus ország fogalmakkal. Két jelentést értelmez, ezek az automómia és az együttműködés.

Zászlós Gábor (a TriGránit részvénytársaság volt szlovákiai elnöke):

Az európai globalizációt szerintem nem tanácsos túlértékelni. Ha erről akarunk beszélni, akkor nyilvánvalóan nem lehet megkerülni egy fogalmat, az érdeket, amely vallásfilozófiai, gazdaságfilozófiai, és bármely más oldakról nézve is domináns. Úgy gondolom, az egyház a globalizációban határok nélkül tudná szervezni az együttes fellépést. Ez a folyamat volna célravezető. A történelmi egyházak alakíthatnák ki azt a kört, amelyben egységes érdekérvényesítési képviseletet tudnának felvállalni. Tudjuk, hogy nincs még egységes alkotmány – ez nem ad okot optimizmusra. Ami az egyház és az állam viszonyát, a tolerancia kérdését illeti (például az egyház nem szentesíti ugyan az azonos neműek együttélését, de tolerálja azt), felhívnom a figyelmet arra a tényre, hogy az egyház egy-egy jogi aktusának következményei vannak. Az utóbbi időben sajátos politikai, társadalmi megosztottságnak vagyunk tanúi, Magyarországon és Szlovákiában egyaránt. De annak is tanúi vagyunk, hogy az anyagi javak birtoklása, kezelése, elosztása milyen szerepet játszik, illetve, hogy a legfelsőbb klérus képviselői hogy nyilvánulnak meg társadalomfilozófiai, lelki, hitéleti és közéleti kérdésekben. Erről szeretném hallani a véleményüket.

● František Mikloško:

Az anyagi kérdés, noha nem vált egészen szimbolikussá, de nem alapvető. Az egyház bérbe adhat erdőt, mezőt, ami nem kis pénz, ám az egész egyház eltartásához nem elegendő. Hasonló a helyzet a visszakapott, s egyház által felújított épületek bérbe adásával. Másrészt ha arról beszélünk, hogy az állam biztosítja a papok bérét, végülis közszolgálatért fizeti őket. Az egyháznak bevételeiből karban kell tartania a templomokat, iskolákat. Az egyház azért védekezik a vagyonösszeírás ellen, mert köteles lenne beleszámolni a műemlékeket és kegytárgyakat. Ezek számokban nem kifejezhető értékek, de mit jelentene ez anyagilag az egyház számára? Nem ezekből él meg, nem adja el őket.

● Buda Péter:

Az egyház anyagi hátterével kapcsolatban egy bibliai előírást idéznék, Pál apostolt: az evangélium szolgálói az evangéliumból éljenek. Ez annyit jelent, hogy aki az evangélium hirdetésére adta a fejét, azt a hívek tartják el. Ez a természetes, logikus elgondolás. Nagyon rosszul érezném magam, ha más hitűek pénzt venném el, és az ő pénzükből kellene élnem, mondjuk úgy, hogy az a valaki nem is ért velem egyet, hanem teljesen más elképzelései vannak. Ezt én tisztességtelennek tartom, és nagyon kellemetlenül érezném magam, ha ilyen helyzetbe kerülnék. Természetesen tekintetbe kell venni a kommunista államosítás tényét. Magyarországon kidolgoztak egy kompenzációs rendszert – óriási viták kísérik. Egy bizonyos ponton határt kell szabni. Nem normális, ha az állam tartja el az egyházakat. Az egyházi vagyon eredete valóban hatalmas kérdés. Annak idején ezek uralkodói adományok voltak, illetve a dézsma vagy a tized rendszere enyhén szólva nem volt önkéntes. Ebből jött létre az egyházi vagyon. Magyarországon a katolikus egyház vagyonát az államosításkor óriási jelzőterhelte, azaz az állam adósságot vett el, amikor ezeket a tulajdonokat elvette. Ezeket mind ki kellene számolni, össze kellene adni, és mindenféle ideológiai és más indulatok nélkül meg kellene határozni, mennyi ideig tartana, hogy az egyházak többé-kevésbé a saját lábukra álljanak. Mindenki nehézséggel küszködik, a magánvállalkozások sem tudják fenntartani magukat. Ezeket a problémákat mindenkinek magának kéne megoldania és senkinek sem kéne arra számítani, hogy „állam bácsi” majd mindent megold.

Az előbb felvetődött a kérdés, hogy az egyházi vezetők, egyházi személyek közéleti ügyekben felszólaljanak-e, ha pedig felszólalnak, mit képviseljenek. Szerintem az egyháznak igenis joga van politizálni, véleményt nyilvánítani. Más kérdés, hogy ez mennyire szerencsés, hogyan hat a hívekre. Magyarországon például az egyház politikai életben való részvételének elutasítása nagyjából 90 %-os. Minden vallásból természetesen következik, hogy a hétköznapi

életben is iránymutatást próbál adni a híveinek, próbálja meggyőzni az állampolgárokat, azokat is, akik nem tartoznak hívei közé, hogy kövessék az általuk képviselt irányvonalat. Ha ez megáll ezen a szinten, akkor szerintem nincs semmi baj. Az egyház szempontjából ez teljesen normális, és még a társadalom is profitálhat belőle, hiszen olyan erkölcsi iránymutatást is hallhat, amely esetleg a javára válhat. Azon a ponton túl, amikor ez átmegy a törvényhozás szintjére, amikor az egyházpolitikai nézetek az egész társadalomra nézve előírásá válnak, nagy problémával állunk szemben. Probléma az is, amikor a demokráciában normális pártok közötti küzdelmet bizonyos egyházak metafizikai sikra helyezik, egyfajta kozmikus háborút csinálva belőle, mintha a jobb- és a baloldal közötti küzdelem a gonosz és a jó közötti küzdelem volna. Sajnos erre nagyon konkrét példák vannak Magyarországon, ahol épp ez a belpolitikai megosztottság egyik rákfenéje. Egyfajta transzcendens szenvedéllyel gyűlölik egymást a két oldalhoz tartozó hívek, mert azt sulykolták beléjük, hogy a másik az maga a Sátánnak a megtestesülése. Holott természetesen erről szó sincs. Az már szerintem óriási probléma, ha egy vallás vagy egy egyház azonosul egy politikai párttal. Nem akarok én egyik párt mellett sem kardoskodni, egyik kutya, másik eb. A demokrácia arról szól, hogy időnként váltogassuk őket, ez még mindig jobb, mint a semmi, vagy az abszolút diktatúra. Tehát amikor kiáll egy egyház, és azt mondja: ez a politikai párt Isten országát képviseli, akkor egyrészt iszonyatos politikai megosztottságot eredményez, másrészt pedig önmagát minősíti, hiszen milyen erkölcsi értékrenddel rendelkezik az egyház, amely szerint valamelyik párt Isten törvényét képviseli...? Ismerjük a politikai pártokat, sok mindent képviselnek, de Isten törvényét semmiképpen sem. Igazából itt látom a fő problémát: amikor az egyházak metafizikai, transzcendens sikra emelik a közéleti küzdelmeket. Addig nincs semmilyen probléma, ezért ezt a határvonalat kellene megtalálni.

● **Miroslav Kollár:**

Szlovákiában csak a nyilvánosság kétharmada utasítja el az egyház közvetlen politizálását választásokkor vagy a kormányzásban. Két különböző tapasztalatunk is van ezzel kapcsolatban. 1998-ban, amikor arról volt szó, hogy viszszafelel-e a demokratikus fejlődés, az egyházak képviselői világosan hangot adtak nézeteiknek, ami akkoriban alapvetően hatott a társadalomra. A 2002-es vagy 2006-os választásokkor, amikor úgy éreztük, a demokrácia alapvető problémája megoldódott, az egyház véleményét sokkal elővigyázatosabban, negatívabban kezeltük. Akkor már egy konkrét politikai párt hangjaként tekintettünk rá.

Két órát töltöttünk együtt, ami csak arra volt elég, hogy felvessük a problémát és feltegyünk néhány kérdést. Elhangzott, melyek a kulcsproblémák az

egyes országokban, milyen társadalmi kihívásoknak néznek elébe az egyházak és az egyes nemzetállamok. Kérem az itt ülő urakat, próbálják meg tömören összegezni országaik legnagyobb problémáit.

● **Tomasz Dostatni:**

Úgy gondolom, Lengyelországban ez a kommunista múlttal való szembenézés. A varsói érsek néhány nappal ezelőtti lemondása ennek a kezdete. Azt hiszem, jól végződik majd a dolog. A lengyel egyház és a lengyel kereszténység megtalálja az ehhez szükséges belső erőt. A kommunizmus ideje alatt a lengyelországi egyház többé-kevésbé nem okozott csalódást. Az evangélium megmondja, mit tegyünk, vagyis a múlttal együtt kell élni, bocsánatot kell kérni, és megkérni a társadalmat és az egyházat, hogy segítsen számat vetni. Remélem, ez Lengyelországban gyors folyamat lesz.

● **František Mikloško:**

Azt hiszem, a szlovákiai egyházakra, és minden egyházra a közeljövőben a szabad identitáskeresés vár. A kommunizmus alatt az egyházak egyetlen célja a hit és az alapstruktúrák megvédése volt. Ma, a szabadságban, a társadalom új problémáit kell kutatnia, állást kell foglalnia ezekben az ügyekben. Úgy érzem, az egyházak még késlekednek. Ám az élet rákényszeríti mindannyiukat identitásuk keresésére. Természetes, hogy gondok lesznek, mert ezt az identitást valamilyen konkrét társadalomban, államban kell megtalálni.

● **Buda Péter:**

Mindhárom országban az uniós intergációval, illetve az ehhez kapcsolódó vallási kérdésekkel kapcsolatos problémákat tekintem fontosnak. Elképzelhető, hogy az elkövetkezendő néhány évnek ez lesz az egyik legmeghatározóbb tényezője mindhárom ország vallás- és egyházpolitikája szempontjából. Ehhez mindenekelőtt tudatosítani kellene az állami semlegesség történetének kérdéskörét. Milyen hatásokra, milyen történelmi kontextusban jött ez létre, milyen történelmi tanulságok levonása vezetett oda, hogy megértsük: ahhoz, hogy békében éljenek egymás mellett teljesen különböző emberek, fontos elfogadnunk az állam szekuláris elvét. Ez nem a társadalom, hanem az állam szekularizációját jelenti. Mindezek mellett úgy gondolom, nagyon fontos, hogy mindhárom országban próbáljuk fejleszteni a vallási műveltséget, hogy az embereknek egyáltalán legyen füle és legyen szeme e problematika megértéséhez.

Magyarország legnagyobb problémájának a reálkonfliktusok transzcendens síkra való terelését tekintem. Sajnos világszerte megfigyelhető ugyanez a ten-

dencia: az antimodernista, vallási fundamentalista erők előretörése. Ez nem a vallások előretörésével egyenlő, hanem kifejezetten a politikai vallási fundamentalista erők előretörésével, amelyek döntő mértékben járulnak hozzá a reálpolitikai konfliktusok elmérgesítéséhez. Nagyon sok előítéletet leküzdve tisztában kell lennünk azzal, hogy nem lehet igazán vallásos és keresztény ember az, aki mások lelkiismereti meggyőződését nem tiszteli. Hiszen aki valaha is komolyan vette a saját hitét tudja, milyen szent dolog a lelkiismeret. Esze ágában sincs elvárni más egyházaktól, más gondolkodású emberektől, hogy az ő hitét támogassák, és azt sem várja el tőlük, hogy kényszer hatására fogadjanak el más erkölcsi elveket. Szerintem ebben a tekintetben gyakorlatilag továbbra is az ókorban lépkedünk. Nincs változás, nincs új a nap alatt, ugyanazokat a küzdelmeket vívjuk, amelyek az európai civilizációban mindig is jelen voltak. Hiába van alkotmányunk, amely az állam és egyház elválasztásáról rendelkezik, mindig vannak törekvések, amelyek ennek az elválasztásnak a megszüntetésére irányulnak. Van büntetőjogi törvényünk is, amely rendelkezik a különböző büntetőjogi tényállásokról, ennek ellenére vannak bűnözők. Sajnos tökéletes társadalmat soha nem fogunk tudni létrehozni. A legelső irányelv szerintem a tolerancia, ami viszont nem semlegességet, nem közönyt jelent, hiszen saját életünkben is megélhetjük azokat az értékeket, amelyeket szentnek és abszolútnak tartunk.

FOREWORD

The series of discussions Visegrad Parlour has been going on since January 2007, following an initiative by the Palisady- Védcolöp Foundation, in co-operation with the Hungarian, Czech and Polish Cultural Institutes in Bratislava.

The aim of these discussions was to create a forum for experts, intellectuals and the general public in the Visegrad countries, in order to intensify the feeling of Central Europeanism, the belonging to the common neighbourhood.

The last 17 years have been characterized by restructuralization of the democratic institutions and legal systems of our four countries, seeking and finding working models and their practical application. This has been carried out with more or less success.

Our idea was that, after seventeen years it is worth to stop for a while to look into the degree of success with solving problems in these countries, to examine the consequences of decisions made and legislation adopted in the 90's, what could or should have been done differently, and which Visegrad country has found the optimal solution in the specific areas.

We have invited experts to discuss problems that are topical issues that have yet to be solved in these four countries or the solution implemented have not yet shown all its consequences. Participants of these discussions had been important decision-makers in their respective countries in the mentioned period of time. They had been working at high-ranking positions, drafting of laws and regulations, they know the ideas behind decisions made then and those being made now, and they are familiar with all the arguments for and against the adopted solutions.

The scenario of the discussions was according to the above: the invited experts drew a quick outline of the given problem, its beginning and its background summarizing the discussions held before the decision made. After learning about the different approaches and solutions, they tried to find currently suitable alternatives, regarding the possible consequences.

We have chosen and approached the experts invited with the help of our partner institutions. Moderators of the events have in each case been chosen and invited by the hosting institution – one of the three cultural institutes in Bratislava. In most cases, it was one of the experts working for IVO – the Institute for Public Affairs.

We hope that the Visegrad Discussion Papers, containing the most interesting debates will serve as interesting read also for those who could not be present at these discussions in person. When editing the transcripts of the debates – whenever stylistic considerations allowed it – we tried to reproduce the particularities of the live debate to give you a more realistic description of the atmosphere of the discussions.

We have come to an end of a successful series that has proven that the notion of spiritual closeness can not only be enhanced by mutual traditions and history but also by the similarity of our contemporary societal and cultural issues.

FREE CHURCH IN A FREE COUNTRY?

ABOUT THE RELATIONSHIP OF STATE AND CHURCH

1 . 18 . 2007

GUESTS :

- **Péter Buda,**

expert on clerical policy (Hungarian Republic),

- **Tamás Barabás,**

Chief of the Religion, Information and Education Centre (Hungarian Republic)

- **František Mikloško,**

member of the National Council of the Slovak Republic, for the Christian Democratic Party

- **Tomasz Dostatni,**

cleric, expert author (Poland),

- Moderator: **Miroslav Kollár,** expert on clerical policy, researcher of the Institute for Public Issues, (Slovak Republic)

The guests of the first discussion from the series of events of the Visegrad lounge are František Mikloško, member of the National Council of the Slovak Republic (Slovak Republic), Tomasz Dostatni, cleric, expert author (Poland), Miroslav Kollár, employee of the Institute for Public Issues (IVO), expert on clerical policy (Slovak Republic), Péter Buda, expert on clerical policy, former adviser to the Prime Minister (Hungarian Republic), Tamás Barabás, Chief of the Religion, Information and Education Centre (Hungarian Republic).

First of all let us analyze the relationship of state and church in the Visegrad countries right after the transition.

● **Péter Buda:**

The Act on churches, freedom of religion and freedom of conscience was already accepted in 1990 during the transition, but that time Hungary was still ruled by one party i.e., the communists. The law reflected constitutional principles, which talk about the separation of state and church. Hence the Hungarian system is based on separation of state and church or equality of religions.

The law is created in the spirit of the last years of the 19th century when prominent people from the emerging Hungarian middle class formulated the same principle: the most ideal system of conditions of coexistence in the state—or rather coexistence between society and the church—is ensured by a secular model, that is, the recognition of the state. This model is surrounded by several misunderstandings in the European and Hungarian history of civilisation. Many people interpreted it as a hostile separation of the state, as if state neutrality would be followed by hostility towards believers. The original concept is clearly the opposite. It emphasises that people of different religions and opinions are able to live together in peace on the basis of historical messages, if the state does not express any opinion regarding issues like religion and world view. It does not mean a value deficit or negative attitude of the state towards values, only its neutrality. From this point of view, the biggest value of the state is neutrality, its attitude without a particular standpoint, for such a standpoint, according to lessons from history, could cause serious problems.

After the change in 1990, Act no. 4. came into existence. This Act stated that the state can not intervene in the establishment of churches, and struggled to put into force principles of church registrations in the spirit of OSCE criteria regarding the establishment of churches. It is necessary to have a minimum number of members to register a church. The state doesn't investigate the principles of religion of a particular church (parish) and doesn't adopt a position as to which a church (parish) is good or bad but leaves it up to the citizens to decide.

Hungarian political processes, after the fall of the previous regime, violated these single valued principles from several aspects. One of the reasons was the evident oppression of churches under totalitarianism as well as many counter actions from the church side or rather from the side of the former governmental elite. There were certain efforts to “buy” the churches by various financial contributions, in order to get them to support their politics. It was enabled by annual discussions about the budget, where each parish had to fight with the acting government or parliamentary majority for adequate support.

The government tried to change this undignified situation during the second governmental cycle after the changes in 1997, when the donation of churches became bounded on the will of taxpayers. The Act on churches talks about a really specific principle, namely that churches have to be supported by their own believers, but we have to admit that the property of churches was nationalised during the communist era. The Hungarian state gave back (or is giving back) only the actual properties. The land is not given back to churches just as it was not given back to aristocrats and landowners. In Hungary, it's a matter of common consensus. Many people were thinking about how to overcome these obstacles and how it would be possible to ensure a certain financial independence of churches. They devised “the system of 1 % donation from taxes.” Citizens can give one percent of their income tax to one of the churches. Although income tax is a budget income, this system called upon the will or decision of citizens who support particular churches. However, it was soon obvious that there are only few citizens with such an intention. This is a bit unusual, because compared with Germany, where donations to churches are granted outside the scope of taxes, in Hungary, people could give their money from amounts they have to pay at any rate. It became evident that the number of supporters contributing to churches is about 11 %. This figure was also verified by data from surveys of churches themselves. In the case of major churches, where the membership is generated mostly by “inborn qualities” this figure is about 10–13 %.

Many representatives of the churches considered this financial situation an outrage and tried to achieve a kind of legal security of getting a particular amount of money. Through this effort, an agreement between the Hungarian Republic and the Vatican came into existence. This agreement ensures a certain amount of undisputed financing as well as tax-relief for the Catholic Church and stipulates that this agreement and the agreed tax breaks are untouchable without the previous approval of the Catholic Church. This was already a distortion of the original ideas and a move away from the classic principle of secularization. Some regrettable events caused the degradation of the situation.

The leaders of certain churches are divided in relation to state power. Such differences exist also here in Hungary. Some of the churches started to search for allies in the political scene and vice versa. Particular churches started to look for allies in the “power field” of politics and this “hunting” resulted in the search for allies from the political field in the direction of churches, the goal of which was the legitimating of political power of some circles with quasi ecclesiastic rhetoric and the adoption of church as well.

In parallel with these activities, there were some efforts to tighten the Act on churches, which would have resulted in the marginalisation of less significant churches that did not comply with the ideas of dominant churches. These struggles were eliminated thanks to the recommendations and intervention of the Organisation for Security and Co-operation in Europe. Currently, State–Church relations are protected by laws which were generated at the beginning of the changes.

The fact is that efforts to demolish—brick by brick—the wall separating the state and the church were also constantly increasing. We live in a time when the recolonisation of public sphere by the churches is observable. The special issue of the German journal, *Der Spiegel* dealt with this topic not long ago. Internationally accomplished research workers and experts expressed their own opinions on this topic. They drew attention to the fact that we are on the threshold of a new era, when religious conflicts and battles as well as the strengthening of religious identity will be observable during the next two decades. The American information services also predict this phenomenon. The problem is not that religion is becoming stronger, or that it's a positive process of its own accord. The problem is that it's getting into the political scene. It means that churches would like to gain political support and sources for all-society enforcement of their own religious principles as well as religious and moral ideas.

● **Tomasz Dostatni:**

In the last 17 years, a very interesting compromise was made in Poland—a compromise concerning the relation between the state and the church. It can be proved by two fundamentally new documents: the new Constitution of Poland and the Concordat concluded between the Vatican and the Republic of Poland. The definition of the phenomenon to which Mr. Buda referred to as “separation of the state from the church” was summarised, in the Polish Constitution with a very interesting statement, which asserts that the church and the state “respect mutual autonomy and cooperate.” Autonomy shall mean the autonomy of the state and also of the church; and, cooperation shall mean

cooperation in favour of individuals, not only “general well-being.” All that has been set out in the Polish Constitution, and, later it has been incorporated in the Concordat as well. Both documents specifically emphasise autonomy and cooperation. I am talking about the Roman Catholic Church, even though the Constitution refers to churches in general when it proposes autonomy and cooperation.

Now I will briefly tell you about a range of questions which have been, during the last seventeen years, subject to debates between the state and the church. The debate included six specific issues, and, ultimately resulted in a certain compromise—not only in legal, but also in social terms. Before I go into further details, I think I should briefly explain some differences or rather typical features of the Polish Catholic Church, because without this background it might be difficult to understand certain specifics of Poland.

The Catholic Church in Poland at present comprises 90 % of the population claiming Polish nationality, 25 000 priests, 120 bishops and 40 dioceses. Before WW II, there was not just one, single religion in Poland. Poland had a huge Jewish minority (3.5 million), and a large minority from the Orthodox faith represented by people belonging mainly to Ukrainian and Belarusian national minorities. Poland became a single-nation and single-church country only after 1945.

And now, let me get back to the problems that have been a source of tension in Poland for the last seventeen years. The first problem arose at the beginning of the 1990's and concerned the reintroduction of religious education into schools. In the communist period, religion was not taught at Polish schools. That was the first topic of the general debate, and the first source of tension. Does religion belong in schools or doesn't it? And, what should religious education look like? In fact, the church and the state agreed, in a relatively short time, in favor of religious education at schools. However, this decision was preceded by debates and polemics about the termination of religious education in churches and its reintroduction into schools.

The second issue concerned the Christian understanding of values, and how they should be reflected in the national legislation. The final decision was also preceded by a parliamentary as well as a public debate about values in general. What are these values and how should they be named?

The third and very significant debate going on in recent years has focused on the issues regarding European integration. There have been highly substantial and extensive debates on the role of Christianity and religion. This debate is yet

to be completed. As you probably know, there is a pending issue in the draft of the European Constitution concerning its legislation, its relation to European heritage and history, and also to Christianity and other religions in Europe.

The next publicly discussed issue was the Concordat—signed, relatively quickly, between the Polish government (represented by the then Prime Minister Hanna Suchocká) and the Vatican. This Concordat has, again, waited for several years to be ratified. The government has changed, the coalitions changed as well and the debate over the Concordat became rather heated. However, the issues raised were often of a somewhat political nature and, in fact, they were only meant to halt the Concordat.

The next issue, which created a sharp debate involving the general public, was the issue of the right to life, which ultimately concluded with the adoption of the Law on Abortion.

And the last, the 6th thematic range, has been aimed at the topic we can currently see not only in Poland, but also in Slovakia and the Czech Republic—the issue of “lustration.” I don’t like this word at all and thus, if we talk about church, I prefer the term “to reckon with the communist past.” The issues I have enumerated will, most likely, be subject to further and more thorough analysis.

I would also like to touch upon two more issues. Mr. Buda talked about the separation of church and state, he also mentioned the history of the current separation of church and state, pointed out the fact that this separation can also be hostile, and of an ideological nature. I have heard a some very nice thoughts and have come to the conclusion that the state should be neutral. However, neutrality can be understood in different ways. In fact neutrality in Poland—since the church has been separated from the state—requires the existence of autonomy and cooperation. Neutrality depends on our interpretation. It can also be observed at the level of the general public; however, if there are two entities—the state and the church—then it is appropriate to pay due attention to the proposal, which was actually first put forth at the Second Council of Vatican, on the relation between the church and the world or on the relation between the church and the democratic and liberal state, which, actually refers to maintaining mutual autonomy: a free church in a free state. This is a proper environment for neutrality and we can take great advantage of it for the good of other people and general well being.

I think there is a serious problem, which certainly takes a different form in Poland—the problem of financing the church by the state, especially since our

church is rather big. During the communist period the state forced the absolute dependence of the church on the state. However, in Poland, the Christians remember perfectly the laws of Emperor Joseph II and also the situation of the Christians in the Soviet Union, and they know what it meant for a church in Czechoslovakia, Hungary and other communist countries to be financed by the state. Therefore the Polish Catholic Church refused finances from the state, and, until this day, it basically finances itself from the money raised by its members. In Poland there is no church tax as in Germany, where it is compulsory. In Italy, there is a similar tax, but it is voluntary. The Polish church lives from donations or we can say it is self-financed. However, in certain areas, where the mission of the church overlaps with state authorities (e.g. public and private universities, public and private secondary schools including those owned by the church), they are partially subsidised by the state. Moreover, the Polish tax regulation allows a taxpayer to deduct a donation to the church from their yearly income tax.

And the very last issue of lustrations, or the reckoning with the communist pas. Some time ago all the European and world media reported about the resignation of the Warsaw Archbishop Stanislaw Wielgus after only two days in office. In Poland, there has been an ongoing and speeded up process of reckoning with the past on the political and also religious scene; 120 bishops have undergone self-lustration. They submitted their request to the standing Commission on History within the Episcopate of Poland to review their past in the documentations of the security service.

And, we will have to wait to see what the future holds.

● **František Mikloško:**

In my opinion, the State–Religion relation or the State–Church relation is awaiting strained tensions in the near future, probably in a couple of decades. The relation of these two subjects is determined by a particular contract, a concordat. Earlier generations of politicians were conscious that these relations would be established for many years. After the Second World War some new problems occurred, which had to be taken into consideration and the state–church relation could not reckon with that.

The church had a dominant situation in the past. However, in the second half of the 20th century the secular state heavily established itself—at this time, establishment of the secular state gained the form of dictatorship of the laity. Recently I attended a lecture by an expert from France. When I heard that Christians can not wear crosses, Islamic girls headscarves, or Jews stars in French schools, then I realised that this is precisely the same tone as it was under

communism. At that time it was also forbidden to wear any symbols at schools. School was a place where the word 'religion' could not even be mentioned. That's something that took a completely new form. France is probably going the furthest on this issue, but also some other states (e.g. Germany) expel all the religions into the private sphere. If religion is taught at schools, it is taught only as Religious Studies, as a subject that gives a basic overview of each religion. The state in Western Europe demands to define that basic idea, which is the secular state itself. The problem becomes all the more acute when the secular state is presented by the governments that are emerging from elections. I became aware of it through the Spanish model. In Spain the populists ruled the country for eight years, then the socialists came and suddenly the entire idea of the secular state had been changed by some laws which were accepted by the parliament by the majority of votes—the whole character of the secular state has changed fundamentally.

In recent decades some new ethical problems have occurred in most of the countries, problems that were unknown in the past. For example, in some of these contracts, issues such as research in the field of human stem cells and the kind was not taken into consideration at all. The question was as to what extent has the state the right and responsibility to regulate these issues, including their incorporation into the school curricula. Let's say, that secular teachers with religious beliefs should lecture about state presented ideology, even though it is in conflict with their conscience. Moreover, there is a radical interference of the Islamic world, which was not taken into account by Western Europe until now. If an Islamic policeman refuses to guard the Israeli Embassy in London and the state respects that, then Western Europe—even though it claims that the state keeps absolutely everything in its hand—suddenly, under a particular pressure (e.g. terrorism), takes a step back regarding religions. Other countries where the Islamic community is significant will also face the same problem. I am convinced that the issue of conscience will become a central topic.

I do not really have a recipe for how to solve this issue, I only observe that this problem will come into existence. It is only a question of time before Christian churches become aware of issues like how far the state can go in determining a country's ideology and how long particular churches can influence a state's ideology. Of course, I do not think they should rule the basic ideology of the state, but search for balance between the state, church and people with conscience. Finding this balance is very complicated issue, therefore, I am not surprised that the contract about conscience-restriction is very controversial. This measure will probably be the object of huge arguments, discussions, where the balance between the conscience of man and his role in society will be observed.

Slovakia as part of Czechoslovakia followed the more than hundred-year-old Austro-Hungarian model, which had automatically been adopted by the Czechoslovak Republic: the state finances the wages of the clergy and the teachers of religion. This model was adopted also by the communist Czechoslovakia but the state used it as an instrument of possible extortion of the clergy and people who participated in the work of churches. After more than a hundred years of mental exploitation it would not be easy to find a reasonable model. After November 1989 this model has basically remained unchanged.

To find a good model is never simple, it always depends on people's mentality as well as the atmosphere of the era. In my opinion, Slovakia really needs a new model. We have small churches, which will surely need a kind of bonus. The Italian model appears to be the most acceptable starting point. According to this model the state covers the clerical sphere (church, charity).

Up to now, three Vatican contracts have been accepted by Slovakia. The first one is a basic contract, the other two are subcontracts (military units and the education system). The specific features of these contracts (although the media do not mention them very often) are that the Vatican contract—especially the basic and the educational one—is approved by the parliament, therefore, it is more difficult to terminate. Contracts signed with particular churches are only governmental contracts but they are secured by the Constitution of the Slovak Republic on the same level as the Vatican contract since the Constitution of the Slovak Republic stipulates the equality of all the churches and religions. If the government changed something in the law concerning only one particular church, the Constitutional Court would be obliged to cancel it without hesitation because it would be very difficult to achieve such changes towards the Catholic Church. So the fact that all the religions are equal is partly a result of the accepted Vatican contracts. Even though some of them are international and others are inter-governmental, according to the Constitution it is not possible to intervene in any of them as long as the international contract is modified as a case authority.

● **Tamás Barabás:**

On the basis of this much information it is easy to respond. My colleague Péter Buda spoke about the history of the state ecclesiastical law or state ecclesiastical policy and its aspects in Hungary. As a representative of a civil organisation, I would like to present some interesting views to you. The current Hungarian policy tries to solve the issue of churches as a social phenomenon in the so-called “late Kádár-era” way, which is hardly maintainable. At present, there is a huge cleaning-up process in the Hungarian state administration.

In the last sixteen years church relations were dealt with at the departmental or government office level, so the political elite transposed it several times to other levels. The reason is a very strong tendency, which also marks Visegrad countries: the state is in a phase of retreat. It cannot manage with some of its functions, it is not able to cover plenty of social and educational facilities with the budget. At the same time, the church slowly finds its way again regarding issues like communication and functioning as well. The state retreats, while the church tries to take positions more dynamically. An example from the civil sector's point of view: the state in Hungary struggles to delimitate at least three thousand tasks for local authorities, which is obviously impossible. It seems that the church takes over more and more tasks from the state, maintains social and educational institutions. By virtue of the state's supervising power, the limits of this autonomy are evident. The institutions, e.g. a schools or hospitals, get a normative contribution. Is it necessary to withdraw the state power and functions and respect church autonomy? In our opinion, it is not. There isn't the right space for it. At the same time, regional constitutions clearly declare that the state functions separately from the church. By virtue of Hungarian law it means the deficit of supervisory rights. I think it's a dominant question also in Slovakia as well as in Poland either from the point of view of church financing or aspects of support for church institutions. Where are the limits of church autonomy?

● **Ladislav Snopko** (a former Minister of Culture of Slovakia):

The title of today's topic "the state and the church" does not seem clear enough for me. It gives the impression as if we are talking about one state and one church. The state is one but churches are more. The relation must be interactive. That is an interactivity where both parties are afraid of encroachment on their rights. I think that Slovakia in relation to churches is gradually normalising. During the communist era the encroachment of state on matters of religion was unprecedented. The fear of reverse encroachment is only theoretical, however, the communist state "came into being" because of people's impressions that the church exceedingly encroaches on state matters—I refer to the era before the communist regime was established in our country. If we want to avoid both of the above mentioned situations, we should remember that the state is the factor in public matters. I'm not sure if it's correct to talk about the ideology of state because it's a kind of simplification of the topic. The state shouldn't have an ideology, it should manage the coexistence of citizens with different ideologies. That's what makes the difference between state and church ideology, since the church is a matter of ideology. At the same time we have to remember that the state is here for everyone, including the church. If the state and church have a definite relationship, then the church should be opened up towards tendencies

which are not for everyone, but also allow people to join who don't directly belong to it. I mean, that the state doesn't contribute only to the functioning of churches, but also to the maintenance of listed ecclesiastical architecture, which is part of our cultural heritage and not only a particular church. I often meet the opinion that relics co-financed by the state aren't accessible to the general public, but only to believers (during masses). It should be resolved somehow, because this relationship isn't fairly defined. I would say that this topic we're discussing consists of old issues. We're facing a new theme, which isn't really about state–church relations but the relationship among particular churches themselves and the state where they operate. We've already heard about future problems, which aren't present in our country yet. For example, problems between Christians and Moslems in other countries—they are problems among churches. In such cases the state should serve as an arbitrator; not in the matter of one church against the other, but for those problems which are connected to the life of every citizen. A serious problem between the Greco-Roman and the Orthodox church arose after 1989–90. I suppose that the state fulfilled its mission precisely and understood that the solution of this problem can't stay only in the hands of these two churches. The state tried to solve this problem through all the possible approaches, not only legislative but also material. The result was really notable since the conflict remained only on a verbal level, although it could have ended in much worse. The same conflict was observable in the Balkans and it ended in an awfully bloody contract. We have to think ahead to the future; the state will have to solve similar problems even though it doesn't seem to affect us at this moment.

● **Tomasz Dostatni:**

You said the church is a matter of ideology. In my opinion, Christians, Catholics, Evangelists, Orthodox people should ask themselves a question: What is the church? I don't agree with the argument that the church is a matter of ideology, the church and Christianity is a matter of religion.

● **Ladislav Snopko:**

I apologise, I didn't exactly mean the concept of ideology but rather an idea.

● **Katarína Zavacká** (historian):

I'm an employee of the State and Judicial Institute of Slovak Academy of Sciences, I deal with state and legal history. When I came here, I told myself I wouldn't say a word. But now it's difficult to refrain from doing so. I'm a radical

opponent of Mr. Mikloško's. I can say, I'm a really strong opponent of him. Mr. Dostatni, the problems you've mentioned are really useful for me. The problem of Poland and Hungary is clear to me. With the acceptance of the Act in 1895 all churches became equal including the Jewish Church: that was a hard struggle. This Act got through only with one vote, after three or four rounds, thanks to the Prime Minister, Mr. Wekerle. In so far, it was also a difficult problem to solve but it turned the progress onto a positive course. We can all be proud that it succeeded. The significance of this Act can't be denied. We can say that in Slovakia in 1939 under the governance of a Catholic clergyman as a president, this law slowly and silently went into the background. It means that Jewish and other smaller churches were liquidated and excluded from the system of protection. Also the other accepted churches (e.g. the evangelical) were persecuted as well as Catholic priests. None of them have a memorial tablet. Even those who participated in the anti-fascist movement have no memorial up to this day. Nobody patronised the Catholic Church in a proper way even after the year of 1948. Was somebody against the pursuit of priests? Maybe only on the local level. Taking into consideration the strong Catholic background of Slovakia that was absolutely "zero". Our moderator, Mr. Kolár said once, that the Catholic Church is a matter of influence. I don't agree with you. I didn't feel this influence at all. Neither did other serious churchgoers. They didn't feel that influence, they didn't have any support. Unlike the Polish Catholic Church, which collaborated with "Solidarnost" and even after World War II and under communists supported those who were strong believers. As far as I know, in our country it wasn't like this. Why did the candle manifestation have such small support? We had an intellectual problem to go there. And why should we have done it? We didn't perceive it as being against the regime. They are important things, which are sometimes hidden and covered.

The basic contract with the Vatican had been signed so secretly that I had just one night to make a report about it. I made an explanatory report of the first version. I was surprised when I recognised that I've known it for a long time since I read the concordat with Mussolini before 1989. It was simply copied. Unbelievable. I knew some other contracts signed by Hitler and Austria. I'm not a fanatic, I've just read them one after another. Well, after reading this contract, including the explanatory report, you, who are sitting here, would look at the words of Mr. Mikloško about the relationship between the state and the Catholic Church in a completely different way. Also the draft contract about the retention of the conscience. He has mentioned stem cells, for instance. Regarding education, the Catholic church always gets the worst of it. The second Vatican council initiated that science and research must be accepted. The problem is that it hasn't arrived here yet. Regarding religious education: if somebody wanted to attend it he/she could. I wasn't brought up in a religious

way but I myself enrolled in religion class in the seventh grade in order to have enough pupils in the class, otherwise it would have been cancelled. Recently, there's a visible hegemony of the catholic church. I heard it with my own ears, that this basic contract started the disestablishment of our country. From a certain approach, yes. The state should pay and not care about us. That way we are separated from the state. It's a great approach, isn't it? For our money... the Catholic Church doesn't have any obligations. Therefore I suggest that you study it in detail. Thank you very much for your attention.

● **František Mikloško:**

I don't have to deal with history, my opinion is clear and publicly known. Scientific progress is colossal. Unbelievable scientific results have been achieved in the last ten, twenty or thirty years. The problem isn't the research of stem cells. The root of the problem lies somewhere else Let me tell you a concrete example: A teacher (Catholic, Protestant or whatever) should teach that this issue is OK— and this is a problem of conscience. The basic matter is if she/he can say her/his opinion; if it will be accepted; to what extent the state specifies the drafts which should be accepted by everyone or if she/he can make reasonable comments on it, according to her/his conscience. Under communism it wasn't possible to comment and whoever made some remarks was fired. The question is, how is it going to be nowadays. Same sex marriage has been allowed in some countries. The question is, if the mayor or someone else is obliged to marry them. If yes, then it's a problem in a sense. He, as a believer could say: according to the ten Commandments I accept marriage only between men and women. These problems will persist. The most radical are the Moslems because they enter into it without any discussion. We are trying to find solutions and handle this issue very carefully but Moslems enter into it in a way we all will be surprised. Moslems will enforce it in the most radical way because they will support it without any discussion. We will search for solutions but Moslems will not. We would be all surprised.

● **Katarína Zavacká:**

Each survey should be communicated to the public. The teacher doesn't have to make comments, he/she has to inform about scientific results. It's possible to misuse anything if it's suppressed. It is not a restriction. If the mayor refuses to marry someone, he shouldn't run for election since he's the mayor of all the citizens, not only Catholics.

● Péter Buda:

I'm also convinced that the neutrality of the state educational system and the state administration result in the strong presence (existence) of public school institutions, where there are no church doctrines and principles. Anyone who wants to hear and learn about them can enrol in a church school—recently also in the Visegrad Four countries. Nobody's conscience will be aggrieved, because there's the possibility of school selection in accordance with his/her own belief. I think the same about bioethical issues or marriages of the same sex. I, as a religious and conservative man, consider it correct that everyone should adopt an attitude according to his/her morality and world view. In my opinion, the state shouldn't criticise the cohabitation of people with the same sex, its "task" is just to legally affirm it. That's out of its line. That's the reason why there are in secular democracies secular, civil marriage ceremonies. Of course, everyone can take part in a church wedding too and it doesn't have any civil consequences. The state claims the right to legal registration of two people's cohabitation. If this cohabitation refers to people of the same sex, anyone can morally disagree with it but the state is not right to assume a moral position on this matter. At least according to the principles of a neutral state. The issue of the concordat between Slovakia and the Vatican caused a great stir all over Europe, indeed. It was also a programme point in the working group for ecclesiastical policy of the EP where I work. Some people vehemently criticised it because of its standpoints, which are—according to their opinion—in conflict with church and state separation. They referred to tasks of the church in the past, e.g. during communism; collaboration and its mission before communism as well. That's a serious problem also in Hungary. In Poland as well as in former East Germany they took the "monitoring" of the church very seriously. In Poland, the Catholic Church was the leading fighter in the anti-communist rebellion. In Hungary, it wasn't like this. The clergy remained the most faithful and devoted ideological supporters of the government until the year 1989. In Hungary, the screening of the church wasn't accomplished even up to this day, although it's requested also by believers who were the victims of it.

I suppose that the church–state relation has to be perceived in historical context. It's necessary to recognise historical influences. These are defining elements these questions. Without taking them into consideration it isn't possible to approach the problem adequately. The role of the church during the last centuries also belongs to it. Its task consisted of the discrimination and degradation of people with a different attitude to ideology and church. It refers to churches in every country. In our country it was the law of 1895, which meant a huge step towards the solution of the situation. In Hungary, in the thirties and forties the Catholic Church was the biggest barrier against the acknowledgement of equality of other religions.

This fact raises further questions, for instance, blasphemy. I have no idea how many of you are aware of the fact that the Blasphemy acts are valid in several countries of Europe even today, that anyone who offends God can be persecuted. It is a criminal act judged similarly as massacres. These acts are still valid but inactive. They aren't active due to the strong secularisation of society. Until the last few years, it wasn't really common to persecute somebody because he/she offended someone's religious sensitivities with his or her work of art or literary work. However, there were some attempts towards it in recent years. It's also thanks to the appearance of Islamic fundamentalism in Europe. An extreme example: one of the commercial chains in Great Britain had to withdraw the fairy piglet from one of its packaging because of Islamic protests. The piglet as an animal offends the "Moslems sensitivity". Therefore they protested against selling and exhibiting it on shelves. The chain bowed to the will of these protestors and withdrew the piglet from its packaging. There are some less ridiculous cases, e.g. prohibition of art, theatrical and literary works, which were investigated by the European Court of Human Rights.

Until we notice that it's a rising tendency, we move on an abstract and theoretical level, that means we discuss the size of the grant particular churches should get from the state.

Unfortunately we talk about tendencies, which vitalise those from the past centuries and I think there are lot of people who are afraid of that. We are scared of the resurrection of blasphemy acts as a consequence of fundamentalist tendencies.

The most important set of questions the states should deal with are European values, European integration and the European Constitution. The leaders of the EU issue the so-called "Berlin Declaration" during the spring, where they take a stand regarding these issues. At the background there is enormous lobbying from both the church and secular sides. From the church's point of view, it's necessary to remember the subject and seriousness of these struggles. It isn't only about having a reference to Christian heritage in the European Constitution. It's clear to everyone that European spiritual and historical heritage have a mostly Christian background. What we mean by Christianity, is a different question. We all know, that until recently there was cutthroat competition between at least two streams, I mean the conflict between Protestants and Roman Catholics. The subject of efforts is pragmatic. I could appeal to the declaration of the recent Pope. As a cardinal he said that it depends on whether God and our responsibility in the face of Him would be an organic part of the EU Constitution or not. As a matter of fact, it's about the change of paradigm, the goal of which is the ecclesiastical legitimating of the actual secular European political community. It has already been formulated

by other, protestant and orthodox, organisations. They declared the necessity of decisive steps towards “putting clothes on” European law by religious dimensions. It would be important to discuss the opinion of the intellectual society and the political elite of our countries regarding this issue. It would be interesting to know their standpoint.

● **Tomasz Dostatni:**

I am familiar with this situation from recent years in Poland. The expression of the dictatorship of the laity was mentioned here not long ago. As the topic of this round-table discussion is the state and the church, we Slovaks, Hungarians and Czechs should take into consideration our own history, e.g. the state–church relation in Slovakia within Czechoslovakia. I learned here how this relationship looked and how the Slovak state worked during World War II. Well, how was it during communism? In Poland we had a completely different experience. Poland as a state didn't exist for 127 years. The Russian tzar ruled over the country. The Orthodox church had a dominant position, the Catholic church was oppressed. If we take a look at the German occupation, it was the same with Prussian Protestantism. The point is that we have to detach the secular state and the religious state. Let's have a look at the development of today's Russia, how does president Putin perceive the role of the Orthodox Church and compare it with Greece or Israel, where most of the citizens are atheists and in spite of this fact it's a religious state. Mrs. Zavadská, what you consider to be a church, Christianity, is not my church and Christianity. In so far that I would recommend you to investigate how Catholics or other faiths look at the state–church relationship. Since the second Vatican Council the Catholic Church has not agreed with the concept of the religious or secular state as an ideological state but accepts the terms autonomy and collaboration.

● **Gábor Zászlós** (former director of TriGránit Development for Slovakia):

The remark about the state–church relation to globalisation was very interesting. European globalisation shouldn't be overestimated. If we intend to discuss it, we can't avoid the concept of economic interest. It's dominant in every field. Whether we study the matter in religious and philosophical or economic and philosophical terms or any other aspect, economic interest would always be extremely influential. I suppose that the church, in the process of globalisation, could organise a kind of unlimited global manifestation. Such a process would be really effective. Historical churches might form a circle, where they would be able to represent their common interests. We know there isn't an incorporate law yet, so we can't be very optimistic at the present. Regarding state–church relations as well as issues of tolerance (e.g. the church

doesn't accept but tolerates the marriage of people of the same sex) I want to remind you that legal acts by the church has their own consequences. Lately we are witness to individual political and social factionalism both in Hungary and Slovakia. It's also visible to everyone what's going on in the area of property management, property partition or how chief clergy representatives express themselves in the field of socio-philosophical, spiritual and social life issues. I would like to hear your brief opinions. Thank you very much.

● **František Mikloško:**

This material question today gains neither a symbolic nor a principal character. The church can rent fields and forests and get a lot of money for it but it isn't enough to support the whole church. The situation is the same with returned buildings and buildings reconstructed by the church. On the other hand, we talk about the fact that the state covers the salary of priests, pays people for public service. The church has to finance the reconstruction of churches, schools, etc. from its own money. I think that it's only a supplementary issue, which relates to the church. The church refuses to make an audit of its property because it should include also the monuments, monstrances and goblets. These are incalculable values, but what does the church financially gain from it? They can't be sold.

● **Péter Buda:**

In relation to the material background of the church I would like to cite the decree of Paul the Apostle from the Bible: the servants of the gospel should live from the gospel. That means, the one who sets out on the road to spread the gospel should be sustained by believers. It's an obvious and a logical idea. I would feel very badly if I had to take money from people of a different religious faith and live on their work and moreover they don't even agree with me and have completely different ideas. I would consider it dishonest and feel really ashamed. Of course, it's necessary to take into consideration the fact of communist nationalisation. A kind of compensation system was elaborated in Hungary, which is still accompanied by heated discussion. It's necessary to draw the line at a particular point. It isn't normal, if the state supports the churches. The origin of church property is really a serious issue. In the past it was about gifts of rulers or tithes; that was obviously not a spontaneous system but formed the basis of church property. It's necessary to take that into consideration. The church in Hungary, after nationalisation, was enormously in debt. The state assumed the debts. It would be also interesting to calculate and define—without any ideological or other rage—how long it would take for churches to recover from this situation. Everyone is struggling through

problems, even private entrepreneurs can hardly survive. These problems should be solved individually and nobody should count on the support of the state.

There was a question raised if chief representatives of churches should respond to social questions. If yes, then what kind of interests should they stand for? I belong to those who say that churches have the right to talk politics and express their opinion. On the other hand, it's difficult to say if it's blissful and how it affects the behaviour of believers. In Hungary, for instance, 90 % of the population rejects the presence of the church in politics. The aim of all religion is to try to guide and control the life of believers in their daily life as well as to convince them (also atheists) to follow those particular church doctrines. In my opinion, it isn't bad at this level. It's quite normal for the church, and society can benefit from it too. The moral navigation they get could probably help them. Beyond this level, when it changes into the formulation of laws and these religious-political views become obligatory for the whole society, that is a huge problem. It's also a problem when in a democratic society some churches try to shift the competition among "normal" parties into the metaphysical position and struggle to make a kind of space war as if the fight between the right and left wing was a fight between good and bad. Unfortunately, there are very concrete examples of it in Hungary, where it is the fundamental point of political factionalism. Believers belonging to the two main parties hate each other with practically transcendental rage since they are told that the other is the reincarnation of the Satan itself, who wants to destroy God and religion, though it isn't like this, of course. In my opinion, it's one of the biggest problems if religion or the church identifies with a political party. I don't want to cosy up to any political party, they are all the same. Democracy is about changes, so I think it would be necessary to replace them from time to time. It's better than absolute dictatorship or monarchy. Therefore if the church pulls itself together and says: this party represents the Land of God, it results in awful political factionalism on one hand as well as qualifies itself on the other hand. What is that system of moral values of the church that should be followed by the particular party and represent the divine law? Well, we all know political parties, they represent whatever, but not divine law. That's the core of the problem when churches try to raise social fights to a metaphysical and transcendental level. It's necessary to find the limit.

● **Miroslav Kollár:**

In Slovakia, only two thirds of the public rejects the direct interference of church representatives in the elections or the government's activity. We have two different experiences. In 1998, when it was all about getting back to anti-

democratic development, representatives of churches clearly declared their opinion, which significantly influenced the society at this time. In the elections in 2002 or 2006, when we thought the basic problem of democracy had already been solved, the voice of the church was perceived much more carefully and negatively. At this time it was considered to be the voice of a specific political party.

We've spent two hours together. It was only enough to open the topic and put forth some questions. We spoke about key problems in particular countries as well as common challenges being solved by churches or particular national states. I would like to ask the participating members to make a brief summary of the most serious problems in their own country.

● **Tomasz Dostatni:**

In Poland it's going to be the question of coming to terms with the communist past. The resignation of the Warsaw archbishop just a few days ago is only the beginning. I suppose everything will fall together and the Polish church and Polish Christianity will find an internal strength to be able to settle the problems. During the communist era the church in Poland more or less didn't fail. It has resources and a base. The Gospel tells us what we have to do. It means we have to live with the past, we have to apologise and we have to ask society and the church to help us settle the past. I hope it will happen in Poland as soon as possible.

● **František Mikloško:**

I think the church in Slovakia as well as all the churches will have to find their own identity within the free society in the near future. Churches during communism had only one goal, that is to protect the faith and basic structures. Now, in the free state they have to search for new problems and speak about them. I have a feeling that this process has not yet started. But life will force each church to look for their own identity. Of course, problems will occur since that identity will be in a specific community, state.

● **Péter Buda:**

I guess that the most important issues in all three countries are the problems related to EU integration and religious questions of integration. It's conceivable that from the religious and church policy point of view they will be determining factors during the next few years in all three states. In my opinion, first of all it's necessary to be aware of the issues of the history of neutrality of the state. What were the reasons and historical contexts of its creation? Which hindrance gave rise to the opinion that in order to achieve the greatest possible peace

among completely different people it is important to assume the principle of secularisation of the state? I think that it's important to develop religious education in these states in order to understand the problem.

The most serious problem in Hungary is moving conflicts into a transcendental position. Unfortunately, this tendency can be observed all over the world. It's because of increasing anti-modernist and fundamental tendencies. It isn't equal to the sudden attack of the church, but it's obviously about political, religious and fundamental tendencies, which contribute to the radicalisation of real political conflicts. If we overcome prejudices, we will realise that those who don't appreciate other opinions can't be either religious or mere Galilean. If somebody takes his/her own faith seriously, he/she knows how holy and sensitive the conscience is. It doesn't even enter his/her mind to ask other churches or differently thinking people to support his/her own religion and doesn't expect anybody to take on different moral principles. In this issue, I think we're still in the Middle Ages. The change didn't come, there is nothing new under the sun, we fight our battles, which remained here, in European civilisation for us. We have the constitution, which talks about state–church separation but is useless, because there are always some struggles which want to link them together. We have a criminal statute, which deals with criminal consequences, criminals don't disappear because they don't care about it. It's a pity that we can never establish an ideal society. The first principle, in my opinion should be tolerance. However, this doesn't mean either neutrality or indifference any more. We can find values, which we consider to be holy and absolute also in our own life.

VYDALA
NADÁCIA PALISÁDY-VÉDCÖLÖP
S FINANČNOU PODPOROU
INTERNATIONAL VISEGRAD FUND

Zodpovedná redaktorka: Katarína Juhászová
Preklad: Anna Antalová, Zorán Ardamica, Marta Miara, Zsuzsanna Kozsár
Lektorovali: Krisztina Kós, Péter Krasztev, Galina Sándorová
Výtvarný a technický redaktor: Gábor Gyenes
Korigovala: Magda Karafiová

Texty tejto publikácie spolu s prepismi ďalších 5 diskusných večerov
nájdete na webovej stránke www.holnap.sk

KIADJA A
PALISÁDY-VÉDCÖLÖP ALAPÍTVÁNY A
NEMZETKÖZI
VISEGRÁDI ALAP
ANYAGI TÁMOGATÁSÁVAL

Felelős szerkesztő: Juhász Katalin
Fordították: Antal Anna, Ardamica Zorán, Marta Miara, Kozsár Zsuzsanna
Lektorálták: Kós Krisztina, Krasztev Péter, Sándor Galina
Borítóterv és tipográfia: Gyenes Gábor
Korrekter: Karafa Magda

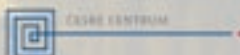
A kiadvány szövegei, valamint 5 további találkozó szerkesztett átiratai
megtalálhatóak a www.holnap.sk internetes honlapon.

PUBLISHED BY
PALISÁDY-VÉDCÖLÖP FOUNDATION WITH THE
FINANCIAL SUPPORT OF THE INTERNATIONAL
VISEGRAD FUND

Responsible editor: Katalin Juhász
Translation: Anna Antal, Zorán Ardamica, Marta Miara, Zsuzsanna Kozsár
Publisher's readers: Krisztina Kós, Péter Krasztev, Galina Sándor
Corrector: Péter Krasztev, Katalin Juhász
Cover design and typographical preparation: Gábor Gyenes

The texts of this publication with 5 more edited discussion papers
are available on the website www.holnap.sk

HILLTOP

Slovsoft

Visegrad Fund

 Slovenský rozhlas

